

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra Pedagogiky

Bakalářská práce

Jana Brožová

**Kritérium náboženské neutrality jako aktuální otázka při zavádění nových
vzdělávacích projektů do českých škol**

**The Criterion of Religious Neutrality as the Current Issue of the Introduction of new
Educational Projects in Czech Schools**

Praha 2014

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Anežka Šubrová, DiS.

Poděkování:

Děkuji paní PhDr. Anežce Šubrové, DiS., za odborné vedení, vstřícnost a čas, který věnovala mé bakalářské práci.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 22. 6. 2014

.....
Jana Brožová

Abstrakt:

Cílem bakalářské práce s názvem Kritérium náboženské neutrality jako aktuální otázka při zavádění nových vzdělávacích projektů do českých škol je zprostředkovat pohled na tyto projekty z hlediska posouzení jejich náboženské neutrality.

Pro účel práce byly vybrány čtyři vzdělávací projekty – náboženská výchova, etická výchova, program Waldorfská škola a cvičení podle Systému Jóga v denním životě.

Bakalářská práce je rozdělena do třech základních oblastí. První část je věnována českému konfesnímu právu a legislativní úpravě výuky náboženství. V druhé části budou představeny jednotlivé vzdělávací projekty a jejich realizace v České republice, včetně posouzení jejich náboženské neutrality. Třetí oblastí je porovnání výše uvedených vzdělávacích projektů se zkušenostmi pedagogů v sousedních zemích.

Abstract:

The main goal of Thesis with name The Criterion of Religious Neutrality as the Current Issue of the Introduction of new Educational Projects in Czech Schools is to provide professional view at these projects in the meaning of their religious neutrality.

For the purpose of the Thesis have been selected educational projects such as Religious Education, Ethics, Waldorf Schools and yoga exercise provided by The Yoga in Daily Life System.

This Thesis is divided into three basic areas. The first part is devoted to the Czech Confession Law and legislation dealing with religious education in the Czech Republic. The second one will introduce these educational projects and their implementation in the Czech Republic, including a survey of their religious neutrality. The third area is about comparison of above mentioned educational projects with experiences of teachers in abroad.

Klíčová slova:

Náboženská neutralita, etická výchova, etika, náboženská výchova, náboženství, Waldorfská škola, Antroposofie, Systém Jóga v denním životě

Key Words

Religious neutrality, Ethical education, Ethic, Religious education, Religion, Waldorf School, Anthroposophy, Yoga in Daily Life System

Obsah

Úvod.....	6
1. Konfesní právo a náboženská neutralita v českých školách	8
1.1 Stát a církve v legislativním uspořádání	8
1.2 České školy, církve a náboženské společnosti v legislativním uspořádání	10
1.3 Náboženská neutralita – vymezení pojmů a kritéria.....	13
2. Nové vzdělávací projekty v českých školách	17
2.1. Náboženská výchova	17
2.1.1 Kritérium náboženské neutrality ve vztahu k náboženské výchově	19
2.2. Etická výchova.....	21
2.2.1 Kritérium náboženské neutrality ve vztahu k etické výchově	23
2.3. Waldorfská škola	25
2.3.1 Kritérium náboženské neutrality ve vztahu k waldorfským školám	28
2.4. Systém Jóga v denním životě.....	30
2.4.1 Kritérium náboženské neutrality ve vztahu ke cvičení jógy v českých školách	33
3. Vzdělávací projekty v zahraničí	35
3.1. Náboženská a etická výchova	35
3.2. Waldorfská škola	39
3.3. Systém Jóga v denním životě.....	41
Závěr	43
Seznam použité literatury	45

Úvod

Napříč naší společností slyšíme o krizi morálky, která není spojována jen s námi dospělými, ale čím dál častěji s výchovou nové generace. V souvislosti se zaváděním vzdělávacích projektů do českých škol, jako jsou například náboženská výchova nebo etická výchova se tak nabízí otázka, zda můžeme výukou těchto předmětů již zmiňované morální krizi předejít či její následky alespoň zmírnit. Potřebou realizovat určité změny ve výchově nové generace může být i zřizování alternativních škol, jako jsou školy waldorfského typu nebo snaha o proniknutí cvičení podle Systému Jóga v denním životě do české vzdělávací soustavy.

Říká se, že k pochopení toho, kdo jsme a kam míříme, je důležité znát svoji minulost. Proto jsem se rozhodla první kapitolu své práce věnovat vývoji vztahu mezi státem, školami a církvemi. Projdeme tak spolu legislativní uspořádání vztahu státu a církví od doby, kdy na našem území vládli Habsburkové až po současnost. Z pohledu českého konfesního práva se podíváme blíže i na vztah našich škol a školských zařízení k církvím a náboženským společnostem. A na základě tohoto vývoje si pak ukážeme, jak se v kontextu našich dějin vyvíjelo vnímání pojmů náboženská svoboda, náboženská neutralita, pluralita ve vyučování a dalších.

V následující kapitole si blíže představíme čtyři vzdělávací projekty, které byly (či si v případě Společnosti Jóga v denním životě nárokují) postupně zaváděny do českých škol. První podkapitola pojednává o náboženské výchově v českých školách a druhá představuje nový vzdělávací předmět etická výchova. Současná česká právní úprava umožňuje přihlášeným žákům veřejných škol navštěvovat výuku náboženství jako nepovinný vyučovací předmět, stejně tak jako etickou výchovu. V České republice ale není uplatňován model, ve kterém se oba zmíněné vzdělávací předměty vzájemně alternují, jak například můžeme vidět ve školách na Slovensku. Seznámíme se také s alternativním směrem v naší vzdělávací soustavě a tím jsou waldorfské školy, které začaly po roce 1989 vznikat na našem území. Otázce, proč považujeme projekt waldorfských škol za alternativu ke standardně pojímaným školám a v čem se liší výuka oproti běžným školám, se budeme věnovat v části věnované této problematice. Posledním projektem, kterým se tato práce zabývá, je cvičení podle Systému Jóga v denním životě. Tento Systém, prezentovaný Společností Jóga v denním životě, by také rád zaujal své místo v českých

školách. Jedná se „pouze“ o cvičení jógy anebo jde už o „něco“ víc. Je přípustné, aby děti v rámci povinného předmětu tělesná výchova cvičili jógu podle Systému Jóga v denním životě? Na tyto, ale i na mnohé jiné otázky se pokusím najít odpovědi. A na každý z těchto vzdělávacích projektů se samozřejmě podíváme i z úhlu náboženské neutrality.

Třetí oblastí, kterou se ve své práci zabývám, je představení zmiňovaných vzdělávacích projektů z pohledu zahraničních zkušeností. Byť tato problematika přímo nesouvisí s naším tématem, jsem přesvědčena, že bude zajímavým exkurzem a tuto práci obohatí. Z hlediska historického vývoje i kulturních zvyklostí jsem vybrala naše sousedy, Německo a Slovenskou republiku. Ukážeme si tak, jaký model při výuce náboženství a etické výchovy se v těchto zemích uplatňuje i jaké zkušenosti s těmito předměty mají v praxi. V souvislosti s waldorfskou pedagogikou a waldorfskými školami si blíže představíme celý projekt od začátku jeho vzniku až po současnost. Narazíme přitom samozřejmě také na antroposofii a osobnost Rudolfa Steinera. Projekt R.A.S.T. je projektem, který na Slovensku vyvolal vlnu diskuzí, emocí, ale i odporu. Jedná se o projekt, kterým se mělo zavádět cvičení jógy podle Systému Jóga v denním životě do slovenských škol a který se i přes své schválení v konečném důsledku nerealizoval.

Náboženská neutralita je ústředním tématem prolínajícím se celou prací, přičemž stanovení kritéria náboženské neutrality při zavádění nových projektů do našich škol je pro tuto práci klíčové. Cílem této práce je blíže si představit jednotlivé vzdělávací projekty a pokusit se zodpovědět na první pohled možná jednoduchou otázku a ta zní, zda jsou tyto projekty při svém zavádění a praxi v českých školách z hlediska konfesní neutrality neutrální či nikoliv.

1. Konfesní právo a náboženská neutralita v českých školách

1.1 Stát a církve v legislativním uspořádání

K plnému pochopení současného vztahu státu, církví a náboženských společností v České republice je zapotřebí znát i jejich historický vývoj.

„Konfesně-právní systém v Čechách a na Moravě byl pod habsburskou nadvládou od roku 1620 systémem katolického konfesijního státu.“¹ Konfesijním státem rozumíme takové uspořádání vztahu mezi státem a církví, ve kterém je upřednostňováno pouze jedno náboženství či náboženské vyznání. V této době jedinou státem tolerovanou menšinu, byť v omezené míře, tvořili židé.

V průběhu 18. století dochází na našem území k čím dál větší podřízenosti církve státní moci a také k výraznějšímu omezování církve v majetkových záležitostech. Katolická církev byla sice i nadále upřednostňována, ale o svou dřívější autonomii již přišla. Změna přichází s rokem 1848, kdy se díky revolučním událostem církev do značné míry osvobodila ze státního područí a objevují se i první snahy o nalezení vyváženějšího uspořádání vztahu státu, církví a náboženských společností. Jako příklad můžeme uvést články 14 a 17 Státního základního zákona č. 142 ř. z., o všeobecných právech státních občanů, pro království a země na říšské radě zastoupené z roku 1867, které již obsahovaly *„řadu moderních záruk svobody víry a svědomí“²* a také zákon č. 48/1868 ř. z., který nově upravoval vztah církví k obecnému školství. Prvním mezikonfesním zákonem dané doby byl zákon č. 49/1868 ř. z., kterým se upravovaly mezikonfesní poměry státních občanů a který uzákonil například možnost svobodné volby náboženské příslušnosti a to pro každého občana, který dovrší 14 let.

K definitivnímu uvolnění církví a náboženských společností ze státního vlivu pak dochází v období první republiky, to je v letech 1918 až 1938. Až do roku 1948 proto hovoříme o státě světském, který se vyznačuje konfesní (ale ne hodnotovou) neutralitou a také rovným přístupem ke všem uznaným náboženským konfesím. Od převzetí moci komunistickou stranou v roce 1948 byl náš stát považován za konfesijní stát à rebours a to

¹ TRETERA, Jiří Rajmund. *Stát a církve v České republice.*, s. 18.

² TRETERA, Jiří Rajmund. *Stát a církve v České republice.*, s. 30.

až do roku 1989, kdy opět dochází k obnově státu světského. Za konfesijní stát à rebours, nebo se také můžeme setkat s označením ateistický ideologický stát, považujeme stát, který povýší danou ideologii, jejíž součástí je právě ateismus, na srovnatelnou úroveň s náboženstvím, vírou a vyznáním tak jak je známe z prostředí klasických konfesijních států.

Jak již bylo zmíněno, od roku 1990 u nás dochází k obnově světského státu. Za základ v právním nastavení vztahu státu a církvi v tehdejší Československu považujeme Listinu základních práv a svobod, která byla poprvé publikována jako příloha zákona č. 23/1991 Sb., a nabyla své účinnosti k datu 8. února 1991. V článku 2 odstavci 1 Listiny se prohlašuje, že český stát je založen na demokratických hodnotách a „*nesmí se vázat na výlučnou ideologii nebo náboženství*“.³ V článku 15 odstavci 1 Listiny se pak dozvídáme, že je zaručena „*svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání*“.⁴ Listinou základních práv a svobod byla mimo jiné ustanovena i zásada o nezasahování státu do vnitřních záležitostí církví. Dá se říci, že tímto krokem byl poprvé v historii českých zemí ve vztahu státu a církvi nastaven systém, který můžeme považovat za určitý typ odluky, v tomto případě přátelské. „*Odluka v naší republice byla provedena na počátku 90. let 20. století. Listinou základních práv a svobod, ve které je zaručena široká náboženská svoboda všem jedincům. Listina dále stanovuje další důležitý znak odluky, kterým je ustanovení, že stát je konfesně neutrální, tj. neváže se na žádnou konkrétní církev a současně nečiní žádné rozdíly mezi církvemi.*“⁵ V této souvislosti je ale potřeba zmínit, že v historickém kontextu se u nás pojem odluky státu a církvi objevil již dříve a mluvíme o něm opakovaně vždy v návaznosti na politické změny, které se v naší zemi odehrávaly. O tom, že odluku státu a církvi v České republice můžeme považovat za přátelskou svědčí i slova kardinála Dominika Duky, který se ke vztahu mezi státem a církví vyjádřil takto: „*Vývoj vztahu mezi církvemi a státem v České republice bych označil za přátelskou odluku, a to jak podle článku 112 Ústavy České republiky, tak podle Listiny základních práv a svobod.*“⁶ Vyjma Listiny základních práv a svobod se českému konfesnímu právu věnuje hlavně zákon č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností. Tento zákon, kterým se ruší a nahrazuje zákon č. 308/1991 Sb., o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností z roku 1991 dodává

³ TRETERA, Jiří Rajmund. *Stát a církve v České republice.*, s. 67.

⁴ HORÁK, Záboj. *Církve a školství: vybrané dokumenty ke studiu českého konfesního práva.*, s. 24.

⁵ DOSTÁL, Pavel. *Odluka církví od státu není jednoduchá.*, s. 12.

⁶ DUKA, Dominik. *Přátelská odluka a kooperace jsou si blízké.*, s. 20.

českému konfesnímu právu zcela nový základ a rozměr. Například podle § 3a) nového konfesně-právního zákona rozumíme církvemi a náboženskými společnostmi „*dobrovolné společenství osob s vlastní strukturou, orgány, vnitřními předpisy, náboženskými obřady a projevy víry, založené za účelem vyznávání určité náboženské víry, ať veřejně nebo soukromě, a zejména s tím spojeného shromažďování, bohoslužby, vyučování a duchovní služby*“.⁷

Právními předpisy, kterými je Česká republika povinna se taktéž řídit jsou mezinárodní smlouvy, které dle Ústavy České republiky mají přednost před zákonem. Patří mezi ně například Mezinárodní pakt o občanských a politických právech z roku 1966, konkrétně článek 18 věnující se svobodě myšlení, svědomí a náboženství, nebo Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod z roku 1950 a dále také mezinárodní smlouvy uzavřené s Apoštolským stolcem.

Česká republika je v současné době založena na principu neidentifikace se žádným náboženstvím, uplatňuje princip parity a autonomie církví, ale zároveň s církvemi v mnoha oblastech spolupracuje. Jedná se převážně o oblast zdravotnictví, sociální péče nebo právě školství, na které se blíže podíváme v následující podkapitole.

1.2 České školy, církve a náboženské společnosti v legislativním uspořádání

Vyjma výše uvedených právních předpisů jsou pro oblast školství v České republice důležitá i následující ustanovení Listiny základních práv a svobod a mezinárodních smluv. V prvé řadě jde o článek 16 odstavec 1 Listiny, kdy každý má právo svobodně projevat své náboženství nebo víru a odstavec 3, ve kterém se praví, že „*zákon stanoví podmínky vyučování náboženství na státních školách*“.⁸ Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech se v článku 13 odstavci 1 zavazuje uznat právo každého na vzdělání, respektovat svobodu rodičů, případně zákonných zástupců zvolit pro své děti jiné školy než veřejné a článkem 13 odstavcem 3 zajišťovat náboženskou a morální výchovu

⁷ TRETERA, Jiří Rajmund. *Stát a církve v České republice.*, s. 69.

⁸ HORÁK, Zboj. *Církve a české školství.*, s. 13.

dětí a to v souladu s jejich vlastním přesvědčením. Taktéž Úmluva o právech dítěte ve svém článku 14 odstavci 1 upozorňuje na právo dětí na svobodu myšlení, svědomí a náboženství. Dalším mezinárodním předpisem, kterým se upravuje právo na vzdělání v souvislosti s právem na svobodu náboženského vyznání je i Úmluva o ochraně lidských práv a svobod.

Uplatňování náboženské svobody ve školství bývá zpravidla rozděleno do třech oblastí. První oblastí je oblast církevního školství. Další pak oblast vyučování náboženství ve školách a to bez rozdílu jejich zakladatele a poslední oblastí je výuka teologie na vysokých školách. Pro účely této práce je důležitá oblast církevního školství a vyučování náboženství jak ve školách veřejných, tak soukromých. Výuce teologie na vysokých školách se proto věnovat nebudeme.

Pojďme se nyní blíže podívat, jaká byla a jaká je dnes účast církví a náboženských společností ve vzdělávacím procesu. Po staletí existovala v Českých zemích tradice, podle které církve zřizují a spravují určitý počet škol. V období katolického konfesního státu zřizovala školní instituce převážně katolická církev. V pozdějším období zakládaly na našem území své školy také církve evangelická a židovské obce. Tyto školy sloužily hlavně dětem příslušníků dané konfese. Kolem roku 1848 školské právní předpisy považují církevní školy za školy soukromé. V této době „*vliv státu na posvětštění výuky ve školách zřizovaných veřejnými autoritami byl posílen*“.⁹ V letech 1867 až 1918 dochází k zakládání řady nových katolických církevních škol, převážně církevními řády a kongregacemi. Právní předpisy této doby věnující se také církevnímu školství byly vydány pod názvem *Zákony a nařízení u věcech obecného a pokračovacího školství, na ten čas platné v království Českém z roku 1886 a Nejdůležitější zákony o školství obecném spolu s učebními osnovami pro království české z roku 1907*.¹⁰ I v období první republiky byly církevní školy stále pokládány za školy soukromé. „*Další trvání a možnost zakládání nových soukromých škol potvrdila Ústavní listina, tj. zákon č. 121/1920 Sb., s tím, že zřizovati soukromé vyučovací a vychovávací ústavy je dovoleno jen v mezích zákona*.“¹¹ V oblasti národního školství byl pak primárním dokumentem říšský zákon o školách obecných č. 62/1869 ř. z., platný až do roku 1948. V § 2 uvedeného zákona se definují veřejné školy jako školy národní, které jsou zcela nebo zčásti zřizované na náklady státu,

⁹ HORÁK, Záboj. *Církve a české školství*, s. 22.

¹⁰ HORÁK, Záboj. *Církve a české školství*, s. 25.

¹¹ HORÁK, Záboj. *Církve a české školství*, s. 26.

země nebo místních obcí. Soukromé školy byly z pohledu tohoto zákona školy, které byly zřízeny způsobem jiným. I novelizace zákona č. 295/1920 Sb. z. a n., kterým byl nahrazen zákon č. 62/1869 ř. z. řadí církevní školy mezi tzv. soukromé vyučovací ústavy. V této souvislosti je ale nutné uvést, že počty soukromých a tím pádem i církevních škol nebyly v této době nijak vysoké. Činnost škol a to i církevních, které byly v období protektorátu uzavřeny, se mezi roky 1945 až 1948 opět obnovuje. Tato situace v oblasti církevního školství ale netrvá dlouho a již od roku 1948 dochází k postupné likvidaci církevních škol na našem území. Velké změny v této souvislosti zavedl zákon č. 95/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství. Pro účely této práce je důležitý zvláště § 4 odstavec 1 uvedeného zákona, dle kterého bylo ustanoveno, že „školy jsou učiliště státní“.¹² Dochází tímto de facto k omezení, resp. k rušení soukromých škol. Zároveň ale byla ponechána dle § 4 odstavce 2 uvedeného zákona možnost výjimek pro dosavadní (církevní) vlastníky škol. Tato právní úprava byla vyhlášena i Ústavou Československé republiky č. 150/1948 Sb., kde podle § 13 odstavce 1 je stanoveno, že školy jsou státní, ale hned odstavcem 3 jsou výjimky stanovené zákonem přípustné. Dohled a vedení veškeré výchovy a vyučování podle § 14 odstavce 2 již ale náleží pouze státu. Církevní školy byly proto postupně převáděny na školy světské. Plnou obnovu církevního školství zažíváme až po roce 1990, kdy v létě téhož roku byly na našem území znovu založeny první církevní školy a školská zařízení. Zřizovat soukromé i církevní školy umožnil tzv. školský zákon č. 29/1984 Sb. Jednalo se o školy základní a střední, ale i o odborná učiliště a školy pro děti, které vyžadují zvláštní péči. V pozdějších letech bylo vzdělávání v církevních školách zrovnoprávněno se vzděláváním ve školách státních a došlo také k rozšíření školského systému i na vyšší odborné školy. V této souvislosti je důležité zmínit, že po splnění zákonem stanovených podmínek mohou oprávnění ke zřizování církevních škol získat církve a náboženské společnosti státem uznané a registrované v souladu se zákonem č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností. Podle přílohy k uvedenému zákonu je v současné době státem uznáno a registrováno celkem dvacet jedna církví a náboženských společností, přičemž devět z nich získalo zvláštní oprávnění k výuce náboženství.¹³

¹² HORÁK, Záboj. *Církve a české školství*, s. 51.

¹³ Jedná se o Apoštolskou církev, Církev adventistů sedmého dne, Církev československou husitskou, Církev římskokatolickou, Českobratrskou církev evangelickou, Křesťanské sbory, Luterskou evangelickou církev a. v. v České republice, Náboženskou společnost Svědkové Jehovovi a Slezskou církev evangelickou augsburského vyznání.

Již jsme zde zmínili školský zákon, který lze bezesporu považovat za jeden z asi nejdůležitějších zákonů související se vzděláváním a výchovou. V současné době je znám jako zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání ze dne 24. září 2004, ve znění poslední změny vydané pod číslem 472/2011 Sb., který nahradil školský zákon č. 29/1984, zákon č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství a zákon č. 76/1978 Sb., o školských zařízeních. Zásady a cíle vzdělávání dle § 2 odstavce 1a) nového školského zákona stanovují, že vzdělávání je založeno na rovném přístupu pro každého občana bez ohledu na jeho víru a náboženství. Právnímu postavení škol a školských zařízení se věnuje § 8, který v odstavci 6 předkládá základní právní rámec pro školy zřizované registrovanými církvemi a náboženskými společnostmi. Vyučování náboženství specifikuje § 15 a my se mu budeme blíže věnovat v kapitole týkající se náboženské výchovy na českých školách. A dotkneme se také zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících, který se ve svém § 14 věnuje předpokladům a kvalifikaci pro výkon funkce učitele náboženství.

Společným tématem zde dosud uvedených zákonů, právních norem i mezinárodních paktů je odkaz na svobodu myšlení, svědomí, náboženství a náboženské víry. Výklad pojmů vztahujících se k této tématice bude proto předmětem následující podkapitoly.

1.3 Náboženská neutralita – vymezení pojmů a kritéria

*„Náboženská neutralita státu je právně zaručený prostor náboženské svobody a plurality“.*¹⁴ Co pro nás v dnešní době znamená neutralita a svoboda v oblasti náboženství? Většinu z nás asi nejdříve napadne svoboda v rozhodování, jaké náboženství nebo víru si můžeme zvolit pro sebe nebo své děti. Dále také svobodu projevovat zvolené náboženství či víru na veřejnosti. Anebo jen prostý fakt, že pokud nechceme, nemusíme se k žádnému náboženství ani víře hlásit. Tato svoboda, viděna z pozice jednotlivce, mající oporu v Listině základních práv a svobod a dalších právních předpisech, je garantována státem.

¹⁴ HALÍK, Tomáš. *Noc zpovědníka.*, s. 139.

Česká republika je státem založeným na demokratických hodnotách. Nesmí se vázat na žádné náboženské vyznání ani ideologii. Zároveň zaručuje základní práva všem občanům bez rozdílu víry a náboženství. Je proto tak zvaně konfesně neutrální. První zmínky o konfesní nebo-li náboženské neutralitě na našem území můžeme datovat do období první republiky, to je mezi roky 1918 až 1938, kdy došlo k uvolnění církví a náboženských společností z vlivu státu. O náboženské neutralitě, tak jak ji známe dnes, mluvíme pak až od roku 1990 a znamená pro nás hlavně rovný přístup státu ke všem uznaným konfesím. V předcházejícím textu bylo uvedeno, že je v České republice v souladu se zákonem č. 3/2002 Sb., registrováno celkem dvacet jedna církví a náboženských společností, přičemž návrh na registraci církve a náboženské společnosti musí s odkazem na § 10 uvedeného zákona obsahovat mimo jiné také základní charakteristiku, učení a poslání církve a náboženské společnosti ucházející se o registraci, dále zápis o založení dané církve nebo náboženské společnosti na území České republiky a minimálně tři sta podpisů zletilých občanů.¹⁵ Po splnění všech zákonných podmínek je možné danou církev nebo náboženskou společnost ve smyslu uvedeného zákona zaregistrovat a tato církev nebo náboženská společnost následně může opět v souladu se zákonem stanovenými podmínkami například získat oprávnění k výkonu zvláštních práv k výuce náboženství na státních školách nebo ke zřízení církevní školy.¹⁶ Tímto zákonem tak byly nastaveny podmínky, po jejichž splnění může daná církev nebo náboženská společnost realizovat svou činnost na území České republiky.

Zmíněno zde bylo i to, že český stát uplatňuje princip parity a autonomie církví. Princip parity ze strany státu se v tomto případě vyznačuje tím, že stát zachovává rovný přístup ke všem registrovaným církvím a náboženským společnostem a to bez výjimky. Autonomií církví a náboženských společností se ve smyslu výše uvedeného rozumí hlavně autonomie

¹⁵ Podle přílohy k zákonu č. 3/2002 Sb. jsou v České republice registrovány následující církve a náboženské společnosti: Apoštolská církev, Bratrská jednota baptistů, Církev adventistů sedmého dne, Církev bratrská, Církev československá husitská, Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů, Církev řeckokatolická, Církev římskokatolická, Českobratrská církev evangelická, Evangelická církev augsburského vyznání v České republice, Evangelická církev metodistická, Federace židovských obcí v České republice, Jednota Bratrská, Křesťanské sbory, Luterská evangelická církev a. v. v České republice, Náboženská společnost českých unitářů, Náboženská společnost Svědkové Jehovovi, Novoapoštolská církev v České republice, Pravoslavná církev v českých zemích, Slezská církev evangelická augsburského vyznání a Starokatolická církev v České republice.

¹⁶ Přehled církví a náboženských společností mající v současné době zvláštní práva k výkonu je uveden na straně 12. Zákon č. 3/2002 Sb., který ve svém § 11 upravuje podmínky návrhu na přiznání k výkonu zvláštních práv tak například stanovil, že návrh na přiznání oprávnění může podat pouze ta ze státem registrovaných církví a náboženských společností, která je registrována nepřetržitě po dobu minimálně deseti let.

v oblasti jejich samosprávy. A názorová pluralita ze strany státu je s ohledem na náboženskou neutralitu naprosto nezbytná.

Stejně jako stát právně zaručuje prostor pro náboženskou svobodu a pluralitu, tak i školy a školská zařízení musí v rámci své konfesní neutrality a v souladu s platnými zákony České republiky zaručovat náboženskou svobodu a pluralitu ve vyučování. A je to právě školský systém v České republice, který je svým pluralismem, zejména v souvislosti s výukou náboženství ve státních školách, známý i v zahraničí.¹⁷ U plurality ve vzdělávání bych se ráda nyní na chvíli zastavila. Pluralismem ve vzdělávání rozumíme hlavně princip, na základě kterého má být pro jednotlivce ve vzdělávací soustavě přítomna i možnost zvolit si svou vlastní „vzdělávací cestu“. Tato možnost je zajišťována převážně alternativními školami, jako jsou například waldorfské školy, ale i církevními nebo soukromými školami a také různými, resp. odlišnými vzdělávacími programy.

Předškolní, základní, střední, vyšší odborné a některé jiné vzdělávání ve školách a školských zařízeních upravuje zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, který zde byl již také zmíněn. Vzdělávání podle uvedeného zákona je založeno na zásadě rovného přístupu ke každému občanu bez jakékoliv diskriminace z důvodu jeho víry nebo náboženství. Tento zákon svým § 15 také přímo upravuje výuku náboženství. V českých školách mohou náboženství vyučovat církve a náboženské společnosti, které byly registrované státem, a zároveň jim bylo státem přiznáno zvláštní právo vztahující se právě na výuku náboženství ve státních školách. Legislativní rámec specifikující podmínky, za jakých může či nemůže být realizována výuka náboženství v českých školách tak můžeme bezesporu považovat za stěžejní při hodnocení náboženské neutrality u nově zaváděných vzdělávacích projektů do našich škol. V praxi to znamená, že pokud alespoň sedm žáků (prostřednictvím rodičů nebo zákonných zástupců v případě jejich nezletilosti) v daném školním roce projeví zájem o výuku náboženství, je povinností školy vyjít jim vstříc a výuku zajistit. Pro úplnost uvádím, že se zde jedná samozřejmě o výuku náboženství těch církví, které v souladu se zákonem č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech obdrželi zvláštní právo k výuce náboženství. Oslovené školské zařízení na základě písemné dohody mezi školou a danou církví následně výuku zajistí. Je plně v kompetenci ředitele školy vytvořit vhodné podmínky a zároveň zaručit svobodu výuky. Pokud by ale nastala situace, kdy lze dokázat,

¹⁷ Srov. TOMÁNEK, Pavol. NÁBOŽENSTVO A NÁBOŽENSKÁ VÝCHOVA V EURÓPSKEJ ÚNII.

že výuka náboženství není v souladu s mravními zásadami vzdělávání, s principem tolerance a náboženské plurality, je také v pravomoci ředitele dané školy či školského zařízení tuto výuku odmítnout. Ve smyslu zákona č. 561/2004 Sb., dále jen školského zákona, může vyučovat náboženství pověřený zástupce církve nebo náboženské společnosti splňující zároveň kvalifikační předpoklady pro výkon činnosti pedagogického pracovníka. Zajímavou skutečností je, že v České republice zatím není plně zajištěna spoluúčast církví a náboženských společností na kontrole náboženské neutrality z hlediska obsahu učebnic využívaných ve výuce.

Jak jsem uvedla, prostředí v českých školách je již z definice zákona konfesně neutrální. A konfesní neutralita je samozřejmě uplatňována i při zavádění nových vzdělávacích projektů do našich škol. Školy jako vzdělávací instituce se mimo jiné podílí jak na mravní výchově, tak i na výchově hodnotové. I zde proto platí, že školy a školská zařízení nejsou a ani nemohou být neutrální z hlediska hodnotového.

Kritérium náboženské neutrality ve smyslu výše uvedeného proto můžeme zjednodušeně definovat jako souhrn náboženské svobody, parity a plurality ve vzdělávání a to vše v kontextu platné legislativy České republiky.

2. Nové vzdělávací projekty v českých školách

2.1. Náboženská výchova

„Jedním z projevů náboženské svobody je možnost seznamování mládeže se základy náboženských soustav, k nimž se hlásí státem uznané církve a náboženské společnosti. Ve většině evropských zemí se tak děje formou náboženské výchovy jako učebního předmětu ve školách.“¹⁸ Na našem území ještě počátkem 50 let minulého století byla pro členy církví náboženská výchova ve školách povinným předmětem. Netrvalo ale dlouho a v roce 1953 bylo zákonem stanoveno, že náboženská výchova bude vzdělávacím předmětem nepovinným a taktéž neklasifikovaným. Tato situace trvala, byť s určitou formou uvolnění ve školním roce 1968/1969, až do roku 1989. V současné době mohou státem registrované a uznané církve a náboženské společnosti, které mají oprávnění k výkonu zvláštních práv, realizovat výuku náboženství ve školách, jejichž zřizovatelem je stát, kraj nebo obec, a to formou nepovinného předmětu náboženská výchova. V roce 2012 navštěvovalo nepovinný předmět ve veřejných školách celkem 39 338 studentů.¹⁹ Na církevních či soukromých školách se náboženská výchova realizuje zejména jako předmět výběrový a to v alternaci s etickou výchovou.²⁰ Na některých církevních školách ale naopak předmět náboženská výuka povinným je. Rozhodnutí, zda náboženskou výchovu zařadí jako povinný nebo volitelný předmět, či jej do učebního plánu nezařadí vůbec je u církevních a soukromých škol plně v jejich kompetenci. V této souvislosti je třeba zmínit, že školy a to bez rozdílu zřizovatele, mají za kvalitu výuky náboženství přímou odpovědnost. U škol, jejichž zřizovatelem je stát, kraj nebo obec, je výuka náboženství řízena kromě školského zákona taktéž v souladu s Metodickým pokynem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy z roku 2003.

Do hodin náboženské výchovy se žáci mohou přihlásit bez ohledu na jejich náboženskou příslušnost. Připomeňme, že pokud se v daném školním roce přihlásí alespoň sedm

¹⁸ TRETERA, Jiří Rajmund. *Stát a církev v České republice.*, s. 100.

¹⁹ Výroční zpráva Církve římskokatolické za rok 2012.

(<http://www.cirkev.cz/cirkev-v-cr/ceska-biskupska-konference/vyrocní-zpravy/>)

²⁰ Církevní školy dnes nejsou podle zákona považovány za školy soukromé, ale vztahují se na ně právní předpisy stejné jako u škol zřizovaných státem, krajem nebo obcemi.

zájemců o výuku náboženství, je škola povinna vyjít jim vstříc a výuku zajistit. Školský zákon umožňuje spojovat pro výuku náboženství žáky i z několika ročníků, nejvýše ale do celkového počtu třiceti studentů v jedné třídě. V případě, že dojde k dohodě mezi jednotlivými školami, je zákonem možné spojovat k výuce i žáky z více škol. K výuce náboženství ve školách je oprávněn církví pověřený zástupce, který musí podle § 14 zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících splňovat předpoklady pro výkon činnosti pedagogického pracovníka. Samozřejmostí je i jeho bezúhonnost, způsobilost k právním úkonům a další předpoklady kladené na pedagogy dnešní dobou. Je to totiž právě pedagog, který působí na žáky svou osobností a morálním kreditem a tímto je velmi důležitým činitelem k rozvoji všech složek osobnosti u svých studentů.

Protože „*v našich národních tradicích se vyučování náboženství pojí s křesťanstvím*“²¹, budeme se nyní blíže věnovat výuce náboženské výchovy a to konkrétně podle osnov římskokatolické církve, které schválilo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.²² Uvedené materiály byly zpracovány, v souladu s požadavky a principy současné náboženské pedagogiky, pro první až devátý ročník základní školy v rámci nepovinného předmětu náboženství a jsou předkládány jako primární text k výuce náboženství římskokatolické církve na základních školách. Osnovy jsou zároveň koncipovány tak, aby mohly být i součástí učebních plánů ve vzdělávacích programech základního vzdělávání. V neposlední řadě je třeba zmínit, že byly zpracovány v souladu s Metodickým pokynem k organizování a realizaci náboženské výchovy v základních, středních a speciálních školách.²³ Zaměření, resp. pojetí předmětu náboženské výchovy je třeba chápat v první řadě v širším kontextu. Dochází zde k orientaci na nám dobře známé jevy, jako jsou štěstí, radost, důvěra nebo odpuštění a to v kontextu přesahujícím jednotlivého člověka. Toto tak zvané širší pojetí smyslu náboženské výchovy je proto společné pro všechny církve. Samotná realizace a výuka náboženství se pak děje již z pohledu v užším smyslu, to znamená z pohledu dané církve a náboženské společnosti. Zmínili jsme zde dva pojmy vztahující se k předmětu náboženská výchova. Jedním z nich je náboženská výchova v širším smyslu, druhým náboženská výchova ve smyslu užším. Pojďme si proto nyní říci více slov o jejich významu. Náboženskou výchovou v širším smyslu můžeme žákům

²¹ LIGUŠ, Ján. *Náboženská výchova a výuka.*, s. 30.

²² Osnovy byly schváleny Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy dne 2.6.2004 s platností od 1.9.2004 pod č.j.: 20 924/2003-22.

²³ Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k organizování a realizaci náboženské výchovy v základních, středních a speciálních školách, vydaný dne 27.6.2003 pod č. j.: 25029/2002-22.

pomoci nalézat odpovědi na otázky související například s vyjádřením určitých lidských zkušeností, otázek nebo potřeb v kontextu jejich vztahu ke společnosti, rozvíjet jejich základní lidské schopnosti nebo vytvářet prostor ke vnímání náboženských symbolů a náboženskému vyjadřování dnešní doby. Velmi důležitým úkolem současnosti je seznamovat studenty s i ostatními náboženstvími a světonázory. Poznat jejich hodnoty, ale zároveň je naučit podívat se na ně i z úhlu určitého kritického posouzení a nalézat pozitivní přístup k lidem, kteří mají jiná náboženská vyznání. Náboženská výchova ve smyslu užším se proto již více zaměřuje na výchovu dítěte v kontextu propojení dosavadních zkušeností dítěte s konkrétní náboženskou zkušeností, upozorňuje na význam zkušenosti s Bohem v dějinách lidstva nebo vytváří předpoklady k další katechezi. Pokud shrneme obecné cíle předmětu náboženská výchova, zjistíme, že dítě má být schopno v první řadě vnímat a být otevřené k věcem, které ho obklopují, a to i včetně určitých rozporů. Má být schopno otevřít se, rozvíjet a prohlubovat své zkušenosti ve vztahu k víře a porozumět křesťanskému pojetí Boha. Je motivováno k zodpovědnému jednání, pozitivním vztahům a toleranci k lidem jiného náboženského vyznání. Učí se také pochopit význam křesťanských svátků ve vztahu k současnému životu. Mnohá z těchto témat jsou tak zvaně průřezová a žáci se o nich proto mohou dozvědět i v rámci ostatních vyučovacích předmětů. Pro učitele náboženství se kromě již zmiňovaných osnov nabízí i řada jiných, velmi dobře zpracovaných materiálů a podkladů k výuce. Namátkou můžeme uvést Metodiku výuky křesťanské výchovy na II. stupni ZŠ a SŠ z pohledu pedagogické praxe – náměty pro začínajícího učitele nebo publikaci Úvod do náboženské pedagogiky.

2.1.1 Kritérium náboženské neutrality ve vztahu k náboženské výchově

„Vyučování náboženství musí dnes více než dříve dbát na to, aby vyjadřovalo to, co tvoří podstatu náboženství: Transcendentní vztah člověka, zkušenosti s Bohem, symboly lidské celistvosti, probuzení a posílení sil, které dávají naději proti veškeré beznaději.“²⁴ Pokud vezmeme v potaz transcendenci ve významu smyslového i rozumového přesahu, nabízí se otázka, jakým způsobem předávat „toto poselství“ žákům v hodinách náboženské výchovy? Začneme ale od začátku. V první řadě si musíme určit cíl. Cíl je rozhodující pro

²⁴ MUCHOVÁ, Ludmila. *Úvod do náboženské pedagogiky*, s. 169.

úspěšnost jakékoliv výchovy, nejen výuky náboženství. A ve vztahu k tomuto cíli hledáme a stanovujeme způsoby výchovného vlivu na žáky. Při výuce náboženství v českých školách vycházíme hlavně z toho, že vyučování by mělo mít informační a nikoliv formační charakter. V praxi to znamená, že žákům zprostředkováváme informace o církevních dějinách a tradicích na našem území, seznamujeme je s obsahem bible a v základních obrysech jim představíme i ostatní světová náboženství.

K výuce náboženské výchovy je pedagogům doporučováno využívat aktivizační metody, jako jsou například:

- didaktické hry
- metody rozvíjející sebepoznání a prosociální postoje (provázanost výuky etiky s výukou náboženství je zde více než zřejmá)
- dramatickou a výtvarnou výchovu
- metody práce s textem (biblickým)
- dialog a další

Strukturu každé vyučovací hodiny odvozujeme primárně od předem stanoveného cíle. Pro pedagoga je důležité mít na paměti, že hodina by měla být koncipována tak, aby učivo žáky v první řadě zaujalo a došlo tak k lepšímu pochopení a následné aplikaci vyučované látky. To znamená, že na začátku každé hodiny je důležité žáky určitým způsobem motivovat. Pojdme si nyní krátce ukázat, jak by mohla hodina náboženské výchovy probíhat. Modelovou vyučovací hodinu můžeme rozdělit na čtyři části:

1. na začátku hodiny se kromě stanovení cíle dané hodiny snažíme žáky zaujmout například krátkou aktivitou, které se všichni zúčastní
2. poté nastává výklad, například vysvětlení určité části biblického textu, přičemž učitel pomáhá žákům předkládané informace pochopit
3. ve třetí fázi hodiny by mělo dojít k „propojení a pochopení“ předkládaného textu
4. poslední fáze vyučovací hodiny je věnována reakcím a závěrům žáků na dané téma

Výuku náboženství můžeme také chápat a pojímat z pohledu socializace nebo enkulturace. V obou případech se, stručně řečeno, jedná o osvojení si forem chování, jednání a kulturních zvyklostí za účelem začlenění se do dané společnosti. Protože náboženství bylo je a i nadále určitě bude součástí naší společnosti a kultury, je potřeba tuto zkušenost

předávat dalším generacím. Děje se tak převážně prostřednictvím škol a školských zařízení, které se podílejí jak na vzdělávacím procesu tak i například na sociálně morálním vývoji svých studentů. A protože hlavním úkolem školních institucí je zprostředkovávat informace se smyslu vědomostí a poznatků, majících pro každého z nás určitý význam a hodnotu, neutrální v oblasti hodnot být nemůže. V oblasti náboženské výuky české školy naopak, ve smyslu nastaveného kritéria viz výše, konfesně neutrální být musí. Závěrem bych ráda zopakovala, že při vyučování náboženství ve školách je potřeba mít na paměti hlavně jeho informační charakter.

2.2. Etická výchova

S datem účinnosti od 1. září 2010 byla na základě opatření tehdejší ministryně školství, mládeže a tělovýchovy PhDr. Miroslavy Kopicové do rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání začleněna jako doplňující vzdělávací obor etická výchova. Co si představíme, když se řekne etika? Dle výkladového slovníku se jedná o teorii mravnosti, o filozofickou disciplínu, která se zabývá základem postojů, jednání a chování lidí z hlediska jejich hodnot. Dále se dozvíme, že k základním kategoriím patří svoboda, smysl lidského života a štěstí. Jde zároveň ale také o systém mravních norem, které tvoří základ společnosti, vymezují postavení člověka ve společnosti a poskytují mu kritéria pro morální jednání. V neposlední řadě je etika název vyučovacího předmětu ve školách, přičemž jeho obsahem je mravní výchova.²⁵ Jestliže „*úkolem etiky je hledat to, co je správné a dobré dělat a jak nejlépe žít*“²⁶, úkolem a cílem předmětu etická výchova by mělo být se toto naučit.

Cesta k samostatnému vzdělávacímu předmětu etická výchova byla již od počátku provázena ohlasy mnoha odborníků a to jak v pozitivním tak i v negativním smyslu. Dovolím si zde uvést jeden z nich, který se mi obzvláště líbí: „*Od etické výchovy nemůžeme čekat zázraky. Etická výchova neudělá ze žáků anděly, může jim však při*

²⁵ Srov. PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník.*, s. 71.

²⁶ *K etické výchově.* Editor Zuzana Svobodová., s. 52.

osvojování, chápání a zvnitřňování mravních zásad významně pomoci.“²⁷ Primárním cílem etické výchovy proto není „jen“ získávání vědomostí, ale hlavně schopnost komunikace a řešení sociálních problémů tvůrčím způsobem. Důležitou formou je zde právě „tvůrčí způsob“, protože výuka předmětu etická výchova probíhá převážně v intencích zážitkové pedagogiky.

Obsah vzdělávacího předmětu etická výchova, který se vyučuje v českých školách tvoří celkem deset hlavních témat. Tématem prvním jsou mezilidské vztahy a komunikace. Druhým okruhem je lidská důstojnost a pozitivní hodnocení sebe sama. Pozitivnímu hodnocení druhých osob se věnuje téma následující. Čtvrté téma je tématem zabývajícím se kreativitou a iniciativou, stejně tak jako řešením problémů a úkolů a s tím souvisejícím přijetím vlastního i společného rozhodnutí. Komunikace citů je předmětem pátého tématu a hned po něm následuje interpersonální a sociální empatie. Téma číslo sedm se zaměřuje na dnes obzvláště důležité téma a tím je asertivita, zvládání agresivního jednání a soutěživosti, dále sebeovládání a řešení konfliktních situací. V oblasti reálných a zobrazených vzorů se žáci zorientují v tématu číslo osm. Prosociálnímu chování se věnují poslední zbývající dvě témata. Jedná se o prosociální chování v osobních vztazích i ve veřejném životě. Žáci se naučí více o pomoci, darování, dělení se s druhými, stejně tak spolupráci a přátelství, solidaritě a řešení sociálních problémů. Narazili jsme zde na slovo „prosociální“, které není nebo spíše dosud nebylo u nás příliš obvyklé. „*Prosociálnost je schopnost učinit něco pro druhého, aniž bychom očekávali protislužbu.*“²⁸ Na tato základní témata navazují další témata aplikační, mezi které patří rodinný život, duchovní rozměry člověka, etické a ekonomické hodnoty, sexuální zdraví, hledání pravdy a dobra jako přirozené součásti člověka a ochrana přírody a životního prostředí. Předmět etická výchova se tak dotýká a zároveň vytváří i řadu tak zvaných mezipředmětových vztahů. Jako příklad můžeme uvést vzdělávací oblast Člověk a společnost ve vzdělávacím oboru Výchova k občanství, kde etickou výchovou navazujeme například na učivo naše škola a obec, na lidské vztahy, osobní rozvoj nebo lidská práva. Ve vzdělávací oblasti Člověk a příroda ve vzdělávacím oboru Přírodopis pak můžeme navázat na učivo o životním stylu nebo ochraně přírody a životního prostředí. Co se týká témat průřezových, navazuje předmět etická výchova primárně na osobnostní a sociální výchovu, multikulturní výchovu,

²⁷ SOKOL, Jan. Etická výchova a svobodná společnost.

(<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/konference-eticka-vychova-duben-2010>)

²⁸ MOTYČKA, Pavel. Etická výchova na českých školách.

(http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/eticka-vychova-na-ceskych-skolach--691578)

mediální a environmentální výchovu. V České republice se předmět etická výchova nejčastěji vyučuje jako vzdělávací předmět nepovinný v dotaci jedné hodiny týdně. Jedním z ústředních důvodů pro zavedení předmětu etická výchova do českých škol byla skutečnost, že v naší vzdělávací soustavě vzdělávací předmět zaměřující se na systematické rozvíjení mravní stránky žáků dosud chyběl.

Pro pedagogy dnes již existuje celá řada publikací věnující se tématice etické výchovy. Stěžejním materiálem je ale bezesporu třísvazkové vydání Etické výchovy – metodického materiálu, které vyšlo na základě podnětu občanského sdružení Etické fórum České republiky. Občanské sdružení je akreditováno Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy a již od roku 2000 pořádá kurzy etické výchovy pro pedagogy. V této souvislosti je důležité zmínit, že etická výchova v pojetí občanského sdružení Etické fórum vychází především z díla španělského psychologa Roberta Roche Olivara a jeho publikace o výchově k prosociálnosti, u nás známé pod názvem Etická výchova.

2.2.1 Kritérium náboženské neutrality ve vztahu k etické výchově

Primárním cílem vzdělávacího předmětu etická výchova je naučit žáky prosociálnímu chování. Etická výchova z pohledu pedagoga předpokládá „specifický“ přístup a vztah k žákům. Proto metody, které ve výuce etické výchovy používáme, jsou metody běžné spíše v zážitkové pedagogice a jsou jimi například rozhovor, didaktické hry, inscenační techniky nebo řešení problémových situací a mnohé další. Jedná se o metody, které žáky zaujmou a nenásilnou formou je připraví na právě probíranou učební látku. Pedagog by měl využívat proto hlavně níže uvedené zásady:

- přijmout žáka takového jaký je
- stanovit jasná pravidla, za kterých bude výuka nebo hra realizována
- využívat přiměřené formy ocenění, odměn, případně „trestů“ ...

Je doporučeno vést hodiny etické výchovy například v těchto fázích:

1. uvést konkrétní téma hodiny a naladit se na něj (emotivně i rozumově)

2. nechat žákům dostatečný prostor na vyjádření se k danému tématu
3. část hodiny věnovat nácviku konkrétních sociálních dovedností
4. propojit nácvik s reálnou zkušeností a běžným životem

Propojením vlastních zážitků a prožitků u žáků dochází tak nenásilnou formou k ovlivňování jejich postojů a chování. Stěžejní úlohou pedagoga je vytvořit prostředí, kde žáci mohou na dané téma diskutovat, ale on zůstává v pozadí.

V případě žáků mladšího školního věku, to je u žáků 1. a 2. ročníků základních škol, vyučujeme etickou výchovu hlavně prostřednictvím pohádkových příběhů. Cíl, který zde sledujeme je osvojení sociálních návyků, jako je například oslovování se křestními jmény, umět poděkovat a pozdravit, pomáhat druhým apod. Rozvíjíme tímto u dětí kompetence komunikativní, občanské i pracovní, stejně tak jako kompetence k učení či kompetence sociální a personální. V tomto období očekáváme, že si žáci osvojí zejména:

- pozdrav, komunikační pravidla ve třídě, naslouchání
- pomoc v běžných situacích ve škole i doma, vyjádřit soucit a zájem
- tvořivě se zapojovat při společném plnění daného úkolu ve třídě
- a další

Na druhém stupni základních škol se žáci v hodinách etické výchovy učí jak základům etiky a morálky, komunikaci, úctě k sobě a druhým lidem tak i například etice a náboženství. Dozvídají se, že morálku chápeme jako „*souhrn způsobů jednání člověka ve společnosti*“.²⁹ Naučí se také, co to znamená empatie nebo nabídnout druhým svoji pomoc bez očekávání nějaké odměny. V hodinách věnovaných tématu etiky a náboženství se žáci dozvídají například to, že náboženství bylo a stále je velmi důležitou součástí našich životů. Blíže se podívají na různá světová náboženství, jako je judaismus, křesťanství, islám, hinduismus nebo buddhismus. Zároveň jsou informováni o tom, co jsou to sekty a jaká nebezpečí představují. Očekávanými výstupy v oblasti etiky a náboženství jsou:

- žák umí vysvětlit rozdíl mezi monoteismem a polyteismem

²⁹ SVOBODOVÁ, Monika, Jitka LUNEROVÁ a Radim ŠTĚRBA. *Etická výchova: pro 2. stupeň ZŠ.*, s.7.

- žák je schopen uvědomit si důležitost náboženství a víry pro lidskou společnost a zároveň nutnost náboženské tolerance
- umí charakterizovat hlavní světová náboženství, včetně jejich znaků
- uvědomí si nebezpečí, které mohou různé sekty představovat

Představili jsme si zde cíle, metody vyučování i očekávané výstupy při realizaci vzdělávacího předmětu etická výchova v našich školách. Podívali jsme se také blíže na to, co se žáci mohou v rámci konkrétní oblasti „etika a náboženství“ o této problematice dozvědět a jaké vědomosti si z hodin odnášejí.

Etika a náboženství, náboženství a etika – dva pojmy, které spolu úzce souvisí a to především svým pohledem na člověka, na svět i na to, co nás přesahuje a co nazýváme transcendencí. A proto se může světské pojetí i náboženské pojetí etiky shodovat „v základních hodnotách, jako je „láska“ či „lidská důstojnost“ nebo „úcta k člověku“.³⁰

V souvislosti s kritériem náboženské neutrality při realizaci tohoto vzdělávacího předmětu bych ráda uvedla, že Česká republika, stejně jako ostatní země Evropské Unie, „podporuje akúkol'vek výchovu, ktorá je propagáciou morálnych a eticky správnych hodnôt.“³¹, což se vztahuje jak na etickou výchovu zde prezentovanou, tak zároveň i na výuku náboženství.

2.3. Waldorfská škola

Waldorfskou školu můžeme definovat jako školu alternativní, která realizuje svou výuku na základě waldorfské pedagogiky. Waldorfskou pedagogikou pak rozumíme reformní pedagogickou koncepci, jejímž základem je antroposofie a ústřední postavou její zakladatel Rudolf Steiner.³² V první řadě si objasníme pojem „alternativní škola“. Alternativní školou dnes rozumíme jakoukoliv školu, bez ohledu na jejího zřizovatele, která se odlišuje od standardně pojímaných škol svého druhu, a to hlavně svou specifickou

³⁰ K etické výchově. Editor Zuzana Svobodová., s. 82.

³¹ TOMÁNEK, Pavol. NÁBOŽENSTVO A NÁBOŽENSKÁ VÝCHOVA V EURÓPSKEJ ÚNII.

³² Srov. PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník.*, s. 375.

pedagogicko-didaktickou činností. Bez nadsázky můžeme říci, že waldorfské školy jsou u nás v oblasti alternativního školství asi nejznámějším typem reformních škol se zaměřením na zájmy a potřeby dětí ve smyslu rozvoje jejich osobnosti.

První waldorfské školy na našem území byly zřizovány po roce 1989 a od roku 1996 byly základní školy zařazeny v experimentálním vzdělávacím programu, pod názvem Waldorfská škola, schváleném Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy.³³ V současné době existuje v České republice přibližně dvacet mateřských škol, tříd a rodinných či mateřských center, třináct základních škol a čtyři střední školy. V Praze vykonává činnost také jedna speciální základní a střední waldorfská škola.³⁴ „Každá z waldorfských škol představuje zcela autonomní výchovné a kulturně – osvětové centrum, jednotlivé školy však často velmi živě spolupracují.“³⁵ Je důležité zmínit, že zřizovateli waldorfských škol v České republice jsou obce a jejich provoz je tak hrazen z veřejných prostředků. Rodiče se ale na spolufinancování výuky podílí také a to měsíčními školními příspěvky.

Již jsme zmínili, že pojetí waldorfských škol vychází z učení Rudolfa Steinera, který je pokládán za tvůrce filozoficko-pedagogické soustavy, zabývající se výchovou člověka, známé jako antroposofie. Byť antroposofie primárně vychází hlavně z křesťanství, obsahuje zároveň i některé prvky východoasijských náboženství. Otázkou, zda a do jaké míry je antroposofie a tudíž i výuka ve waldorfských školách spojena s náboženstvím se budeme zabývat více v části věnující se náboženské neutralitě waldorfských škol. Obecně však lze říci, že tyto školy usilují o to, aby jejich žáci byli vychováváni ke svobodě a rovnosti, ke zdraví ve smyslu životní harmonie, k rozvoji osobnosti a svobodné vůli.

V učebních plánech waldorfských škol jsou obsaženy všeobecné vzdělávací cíle, vzdělávací a vyučovací úkoly jednotlivých předmětů včetně didaktických zásad. Nalezneme zde i informace týkající se rozdělení učební látky v jednotlivých školních stupních, časovou dotaci jednotlivých vyučovacích předmětů atd. Učební plán podle dostupných informací má nadnárodní a nadkonfesijní charakter vycházející ze společného vzdělávacího konceptu a „člení se s ohledem na učební látku, didaktické zásady a vývojové

³³ Srov. PRŮCHA, Jan. *Alternativní školy a inovace ve vzdělávání.*, s. 39.

³⁴ Srov. [HTTP://WWW.IWALDORF.CZ/SKOLY.PHP?MENU=SKO-VSE](http://www.iwaldorf.cz/skoly.php?menu=sko-vse).

³⁵ POL, Milan. *Waldorfské školy: izolovaná alternativa, nebo zajímavý podnět pro jiné školy?*, s. 8.

fáze mladých lidí“.³⁶ Svým programem je učební plán každé waldorfské školy přizpůsoben jak historickým a sociálním podmínkám, tak samozřejmě i podmínkám daného státu.

Stejně jako v zahraničí i v českých waldorfských školách, v základním vzdělávání, jsou žáci již od prvního ročníku vyučováni téměř všem předmětům svým třídním učitelem. Výjimkou jsou předměty odborné, mezi něž řadíme například cizí jazyky, které vyučují odborní učitelé. Samotná výuka je rozdělena na vyučování hlavní a vedlejší. Pro hlavní vyučování je typická devadesátiminutová vyučovací hodina, zvaná epocha. Vedlejší nebo odborné vyučování již probíhá ve vyučovacích hodinách trvajících standardních čtyřicet pět minut. Epocha je souvislý blok v hlavním vyučování, který trvá nepřetržitě tři až šest týdnů a je tvořen částí výukovou, rytmičkou i vyprávěcí. Epocha jednoho předmětu se v každém ročníku ještě minimálně jednou opakuje. Smyslem takto pojaté organizace vyučování je lepší soustředění žáků na výuku, hlubší ponoření do probírané látky a výuka v mezipředmětových souvislostech. Podle názorů učitelů waldorfských škol se vyučováním v epochách zabraňuje povrchnosti u žáků a lze jím dokonce do určité míry předejít i tomu, aby žáci již probrané učivo při příchodu dalšího učitele a výuce nového předmětu zapomínali.³⁷

Metodiku vyučování postavily waldorfské školy na poznávání, porozumění a dovednostech, jako na sebe navazujících a vzájemně se prolínajících fází. Při práci s dětmi ve vyučování se využívají metody individuální i skupinové práce s přihlédnutím k nadání, temperamentu i zájmům jednotlivých studentů. Výuka v hlavním vyučování je tak realizována převážně formou společné práce všech žáků. V odborných předmětech se naopak při výuce setkáváme s menšími skupinkami studentů.

Ve waldorfských školách žáci nejsou známkováni, zpětnou vazbu o svých studijních výsledcích dostávají od třídního učitele a to formou slovního hodnocení. Pedagogové seznamují se studijními výsledky dětí jejich rodiče a zákonné zástupce na pravidelných, zpravidla měsíčních, schůzkách a také formou individuálních konzultací. Již jsme zmínili, že waldorfská pedagogika respektuje vývojové fáze dětí a „*proto není rozhodující jen stav vědomostí, nýbrž celkový vývoj člověka*“.³⁸

³⁶ GRECMANOVÁ, Helena a Eva URBANOVSKÁ. *Waldorfská škola.*, s. 16.

³⁷ Srov. POL, Milan. *Waldorfské školy: izolovaná alternativa, nebo zajímavý podnět pro jiné školy?*, s. 82.

³⁸ <http://www.waldorfb.cz/skola/casto-kladene-dotazy-k-waldorfske-pedagogice.html>

Důležitou otázkou u waldorfských škol jsou učebnice a pracovní knihy, které se ve výuce využívají v omezené míře, spíše jen ve formě doplňkových pramenů. Žákům místo učebnic tak slouží pracovní sešity, můžeme se setkat i s názvem epochové sešity, do kterých si zapisují učební látku. Základem waldorfské pedagogiky je vztah učitele a žáků, proto učitelé své žáky při zpracovávání látky do epochových sešitů vedou a doplňují, případně i opravují to, co si žáci zapisují.

Waldorfské školy jsou založeny na bázi kooperace, přičemž učitel je považován za důležitého partnera rodičů. A jsou to právě učitelé, v převážné většině třídní učitelé, kteří formují po mnoho let osobnost svých studentů. *„Waldorfské školy si představují učitele jako umělce v oblasti výchovy, který je schopen na správném místě, ve správném čase adekvátně reagovat, který hledá cestu k osobnosti dítěte a který svým jednáním a postojem odpovídá dětské individualitě.“*³⁹ Ve smyslu zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících je potřeba, aby učitel waldorfské školy měl ukončené vysokoškolské vzdělání a zároveň absolvoval speciální studium určené právě pedagogům waldorfských škol, které ho připraví na zvláštní požadavky výuky v těchto školách. A protože obsah tohoto studia vychází z konceptu waldorfské pedagogiky, seznámí se v něm budoucí učitelé s již zmiňovanou antroposofií, která je bude provázet po celou dobu jejich pedagogické činnosti ve waldorfských školách. Kromě antroposofického vzdělání R. Steiner zdůrazňoval ale také potřebu praktických a životních zkušeností budoucích pedagogů, protože *„what is of most importance for the teacher is his conception of life and of the world ... The inspiration that flows to the teacher from a world conception inwardly and ever newly experienced is carried over into the soul constitution of the children entrusted to him“*.⁴⁰

2.3.1 Kritérium náboženské neutrality ve vztahu k waldorfským školám

Připomeňme, že *„svými vzdělávacími cíli a učebním plánem je svobodná waldorfská škola „alternativou“ ke škole státní“*.⁴¹ Waldorfské školy se svým pojetím snaží vyjít vstříc

³⁹ GRECMANOVÁ, Helena a Eva URBANOVSKÁ. *Waldorfská škola.*, s. 13.

⁴⁰ BARNES, Henry. *To Become a Teacher. Education as an Art*
<http://www.waldorflibrary.org/articles/13-to-become-a-teacher>

⁴¹ GRECMANOVÁ, Helena a Eva URBANOVSKÁ. *Waldorfská škola.*, s. 5.

potřebám dnešní společnosti a jejich hlavním cílem je výchova jedince jako všestranného a vnitřně svobodného člověka, který je zodpovědný jak sám za sebe tak i za svět kolem sebe. V souvislosti s učebním plánem waldorfských škol je zdůrazňován převážně jeho „nadkonfesijní charakter“. Výuka náboženství ve waldorfských školách se tak řídí stejně jako ve školách veřejných platnou legislativou České republiky. Pokud je tedy tato výuka v dané škole realizována, měla by být zajišťována, resp. vyučována prostřednictvím zástupců jednotlivých států registrovaných církví a náboženských společností a žáci by ji měli navštěvovat podle své příslušnosti k dané církvi nebo náboženské společnosti.⁴²

Jen pro doplnění uvádím, že školní vzdělávací programy jednotlivých waldorfských škol v České republice sice vychází z principů waldorfské pedagogiky, ale zároveň jsou zpracovávány v souladu s kompetencemi současných rámcových vzdělávacích programů. Tyto vzdělávací programy tak obsahují a rozpracovávají všechny vzdělávací oblasti obsažené v již zmíněném rámcovém vzdělávacím programu, ať se jedná o rámcový vzdělávací program předškolního, základního nebo středního vzdělávání. Z hlediska didaktického i metodického se pak opírají o principy a poznatky moderní pedagogiky i vývojové psychologie a od veřejných škol se v tomto smyslu příliš neodlišují.

V čem se ale odlišují a to výrazně je právě antroposofie jako myšlenkový základ waldorfského školství. Někteří z nás tak mohou antroposofii vnímat jako náboženství, jiní spíše jako spirituální směr. Každopádně o konfesní neutralitě tohoto „učení“ se již od počátku vzniku waldorfských škol vedou více či méně odborné diskuze. Na jedné straně tak uslyšíme názor, že české waldorfské školy, stejně jako ostatní evropské školy, vychází ve své výuce z křesťanských hodnot, že waldorfské pedagogové se v první řadě zaměřují na výchovu svobodných jedinců, že se waldorfské školy se žádným náboženským vyznáním neidentifikují a vědecké koncepce R. Steinera nebyly a nejsou předmětem výuky.⁴³ Není ale ani výjimkou dozvědět se z řad odborníků a pedagogů, že „*posláním waldorfské pedagogiky je též výchova vyšším hodnotám, k duchovnosti*“ a že „*waldorfská škola má svou spiritualitu a s ní související etiku*“.⁴⁴ Na straně druhé stojí názory opačné, opírající se například o zkušenost, že ve většině případů nejsou rodiče o koncepci waldorfských škol a principech waldorfské pedagogiky dostatečně informováni. Tato skutečnost může být ale

⁴² Srov. DVOŘÁKOVÁ, Kateřina. Antroposofie jako myšlenkový základ pedagogiky Rudolfa Steinera. <http://www.waldorfb.cz/skola/antroposofie-jako-myslenkovy-zaklad-pedagogiky-rudolfa-steinera.html>

⁴³ Srov. <http://www.waldorfb.cz/skola/casto-kladene-dotazy-k-waldorfske-pedagogice.html>

⁴⁴ FOJTÍČEK, Martin. Rozvíjet duchovní potencialitu dětí: Waldorfská škola má svou spiritualitu.

z velké části způsobena i tím, že původní spisy Rudolfa Steinera byly až donedávna u nás téměř nedostupné a rodiče tak mají „*k dispozici jen nekritické propagační materiály*“.⁴⁵ Zpochybňované jsou ale například i málo diferencovaná výchova nebo individuální přístup učitelů či absence učebnic a samozřejmě samotná idea antroposofie.

Ukázali jsme si některé z názorů zastánců i odpůrců tohoto pedagogického směru, který se etabloval i v naší vzdělávací soustavě. A je zde přítomen hlavně proto, že české školství významným způsobem uplatňuje pluralitu ve vzdělávání a díky tomu máme dnes možnost vybrat si vzdělávací dráhu podle svého uvážení.

Obě protistrany mají svoji část pravdy, a proto jakékoliv posouzení případného porušování náboženské neutrality není vůbec jednoduché. Důležitým faktorem proto bezesporu bude dodržování náboženské svobody, paritního systému i plurality ve vyučování, stejně jako dodržování platných zákonů České republiky. Obávám se však, že v případě waldorfských škol budeme i nadále oscilovat na hranici náboženské neutrality a snažit se o udržení rovnováhy ...

2.4. Systém Jóga v denním životě

Učení představované pod názvem Jóga v denním životě je posledním ze čtyř projektů, kterému se budeme věnovat. Autorem tohoto systému je Paramhans svámí Mahéšvaránanda, který podle vyjádření svých stoupenců patří mezi světově uznávané duchovní Mistry a učitele jógy. Centrem hnutí Yoga in Daily Life, jehož učení je v současné době rozšířené nejen v Evropě, ale i v zámoří, je Vídeň a stejně jako v zahraničí i u nás má již tisíce stoupenců.⁴⁶ Podle již zmíněného autora „*hlavním cílem cvičení je uklidnění, ztišení mysli a její příprava na soustředění a meditaci. Svámí Mahéšvaránanda*

⁴⁵ HEŘT, Jiří. Antroposofie a waldorfské školství.
<http://www.sysifos.cz/index.php?id=vypis&sec=1165077007>

⁴⁶ Srov. ŠTAMPACH, Ivan O. Jóga, příběh k absolutnu.
(<http://www.sekty.cz/www/stranky/studie/Joga.pdf>)

zdůrazňuje, že cílem jógy je „sebeuskutečnění“, odpověď na otázku „Kdo jsem?“, a nikoli formování svalů, udržení pěkné postavy či zhubnutí.“⁴⁷

V České republice existuje několik místních společností s názvem Jóga v denním životě, které dohromady tvoří Svaz Jóga v denním životě.⁴⁸ V rámci Systému Jóga v denním životě se svaz věnuje zejména vzdělávací, tělovýchovné, dále také metodické a propagační činnosti. Důležitou úlohou svazu je i pomoc při studiu a praktikování jógy právě podle zmíněného Systému Jóga v denním životě, hlavně s ohledem na podporu fyzického a duševního zdraví.

Jóga jako tělesná a duchovní disciplína v sobě zahrnuje, v pojetí různých škol, prvky indických tradičních nauk a cest k dokonalosti člověka. Systém Jóga v denním životě taktéž vychází z tisícileté tradice cvičení jógy a představuje nám tak ucelený systém zohledňující i poznatky západní medicíny a přizpůsobující se našemu životnímu stylu. V praxi se jedná o osmidílný systém, který je navržen od cviků nejjednodušších až k pokročilým jógovým pozicím. Z tiskových materiálů společností Jóga v denním životě se dozvídáme, že pravidelným cvičením podle uvedeného systému můžeme předcházet nemocem, dosáhnout harmonie a vnitřní rovnováhy nebo lépe poznat sebe sama. Tělesná cvičení podle systému pak zvyšují pružnost páteře či zlepšují pohyblivost kloubů. Relaxací můžeme snížit napětí a stres, dechovými cvičeními normalizovat krevní tlak nebo se naučit lépe zvládat životní problémy pomocí meditačních cvičení. Z některých základních cviků podle Systému Jóga v denním životě se například rozvinuly i další speciální programy, jako jsou jóga proti bolestem zad nebo jóga pro děti, které se budeme nyní více věnovat.

Co si představíme, když se řekne jóga? V našem „západním“ pojetí jógou většinou myslíme druh jógy zvaný hathajóga, dále tělesná a dechová cvičení. Józe jako takové pak žádný nebo téměř žádný duchovní rozměr nepřikládáme. Určitě se tedy shodneme na tom, že řada z nás „ji vnímá jako tělesná cvičení, a tedy vlastně jako druh sportu.“⁴⁹ Odhlédněme proto nyní na chvíli od duchovní stránky jógových cvičení a soustředme se na otázku uplatnění jógy v hodinách tělesné výchovy na našich školách. Na téma jóga pro děti a cvičení jógy ve školách bylo publikováno již mnoho knih, namátkou můžeme zmínit Relaxační cvičení na 1. stupni ZŠ, vydané Masarykovou univerzitou v Brně, Jógu pro děti

⁴⁷ FÁREK, Martin. Učení svámího Mahéšvaránandy. (<http://www.dingir.cz/archiv/Dingir402.pdf>)

⁴⁸ Srov. VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Netradiční náboženství u nás.*, s. 56.

⁴⁹ VOJTÍŠEK, Zdeněk. Kam zařadit jógu. (<http://www.dingir.cz/archiv/Dingir402.pdf>)

od Karla Nešpora nebo Setkání s jógou od Milady Krejčí. Všechny uvedené publikace mají společný cíl, a tím je pomocí jógy děti naučit například lépe zvládat stres anebo cvičením podporovat jejich zdravý tělesný vývoj. „Existují doklady o tom, že pomocí jógy nebo relaxace se dají snižovat úzkosti, deprese, a dokonce i zlepšovat školní prospěch.“⁵⁰

Pedagogové dnes již mohou v hodinách tělesné výchovy do výuky zařadit i hathajógu a dechová i relaxační cvičení. Děti předškolního a mladšího školního věku nemohou ale provádět cvičení ve stejném rozsahu jako dospělí a proto hlavním předpokladem pro cvičení jógy s dětmi je zprostředkovat jim cvičení zábavnou a pestrá formou.⁵¹ Vyučovací hodina by se měla ideálně skládat ze čtyř částí. Na úvod je vhodné zařadit pohybové hry, při kterých dochází k zahřátí organismu a poté postupně přejít na dechová cvičení, následované samotným cvičením jógy a završené fází relaxační. K relaxaci a uvolnění velmi pomáhá i vhodně zvolená hudba. Zde je nutné zmínit, že učitel musí být informován o zdravotním stavu jednotlivých dětí, aby případnou nevhodně zvolenou cvičební sestavou nedošlo ke zhoršení zdravotního stavu dítěte. Co se týká cvičení jógy u žáků staršího školního věku, zde musíme v první řadě dbát na jejich správnou motivaci. Velmi důležitou zásadou pro pedagogy je to, že vyučovat lze pouze ty cviky a sestavy, které jsme sami zvládli. V souvislosti se cvičením jógy v rámci tělesné výchovy bych zde ráda zmínila jednu ze sestav cviků, která je prezentována prostřednictvím Systému Jóga v denním životě. Jedná se o sestavu s názvem „Khatu Pranam“ a budeme se jí blíže věnovat v následujícím textu.

Jógové cviky podle Systému Jóga v denním životě tak vstupují do našich škol nejen v hodinách tělesné výchovy, ale i prostřednictvím cvičitelů či učitelů jógy společnosti Jóga v denním životě. Konkrétním případem může být provozování jógového centra Donovalská⁵², které úzce spolupracuje s tamními základními školami v rámci projektu Svítání do škol.⁵³ V souvislosti s přípravou na povolání zdravotních sester se jóga vyučuje například také na Střední a Vyšší zdravotnické škole v Ostravě, a to jako povinný předmět s názvem „Jóga v denním životě“.

⁵⁰ NEŠPOR, Karel. *Jóga pro děti: relaxace, příběhy, cvičení.*, s. 7.

⁵¹ Srov. KREJČÍ, Milada. *Jóga v praxi pedagoga.*, s. 56.

⁵² Jógacentrum Donovalská. (<http://www.joga.cz/praha/jogacentrum-donovalska/>)

⁵³ Děti ze základních škol Donovalská a K Miličovu z Prahy 11 zvou všechny své fanoušky na vystoupení (<http://www.praha11.cz/cs/jizni-mesto-zije/aktuality-z-prahy-11/projekt-svitani-do-skol.html>)

Skripta k výuce jógy s názvem Jóga v praxi pedagoga vydaná katedrou tělesné výchovy pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích jsou pak primárně určena studentům navštěvujícím jógové semináře a připravujícím se na dráhu pedagogů. V těchto i v dalších materiálech určených budoucím i stávajícím pedagogům se mimo jiné dozvídáme o pozitivních účincích již zmiňované sestavy s názvem Khatu Pranam.

2.4.1 Kritérium náboženské neutrality ve vztahu ke cvičení jógy v českých školách

Khatu Pranam je sestava cviků, která byla převzata ze Systému Jóga v denním životě a zařazena do výukových materiálů pro učitele. Sestava má „*velmi silné a současně aktivující účinky*“ a jejím cvičením dochází k posilování a protahování svalstva celého těla. Zároveň zlepšuje pohyblivost páteře a posiluje imunitní systém. Pravidelným cvičením uvedené sestavy můžeme napravit špatné držení těla i odstranit bolesti zad.⁵⁴ Khatu Pranam v překladu znamená „Pozdrav Khatu“ a je tím myšlen pozdrav směřující do ašramu na území Indického státu Radžastan. Samotná sestava opravdu může při pravidelném praktikování ulevit od mnoha bolestí, zlepšit pohyblivost páteře a mít harmonizující vliv na celé tělo.⁵⁵ Pro výuku a cvičení jógy v našich školách je ale důležité mít na paměti hlavně otázku fyzického cvičení, protože již samotný název této sestavy může (ale nemusí) evokovat i duchovní podstatu jógy. Další otázkou, která může být z pohledu náboženské neutrality v našich školách diskutována je zařazování zpěvu manter a zpívání slabiky „ÓM“ v hodinách, protože pravidelné zpívání manter „*působí příznivě na psychiku dětí*“.⁵⁶ I přes to, že pedagog žákům vysvětlí, co daná slabika, slovo či mantra znamená, může se v tomto případě jednat o porušení náboženské neutrality? Pokud vezmeme v potaz, že ÓM je „posvátná slabika“, kterou začínají četné hinduistické texty a mantry⁵⁷ a jejíž význam se vši pravděpodobností nejsme schopni vzhledem ke kulturním zvláštnostem plně pochopit, je tato otázka nasnadě. Proto by nás neměl překvapit názor občanského sdružení s názvem Sdružení učitelů jógy, vyjadřující se k otázce jógy

⁵⁴ KREJČÍ, Milada. *JÓGOVÁ A RELAXAČNÍ CVIČENÍ PRO 2.STUPEŇ ŠKOL.*, s. 12 (http://home.pf.jcu.cz/~esfzdravi/images/joga_2stup_upraveno.pdf)

⁵⁵ Srov. KREJČÍ, Milada. *Setkání s jógou: jóga jako prostředek rozvoje zdraví dětí na 1. stupni ZŠ.*, s. 71

⁵⁶ KREJČÍ, Milada. *Jóga v praxi pedagoga.*, s. 55.

⁵⁷ Srov. Óm (<http://cs.wikipedia.org/wiki/Óm>)

v českém školství. „*Pokud by ve školství mělo být zavedeno něco jiného než právě jen systém zdravotně prospěšných „jógových cvičení“, muselo by to být pouze jako volitelný předmět zvolený s informovaným souhlasem rodičů.*“⁵⁸ V ideálním případě by se tak mělo stát z přímé iniciativy rodičů a žáků, podobně jak to známe z výuky náboženství.

Byť společnost Jóga v denním životě sama sebe přímo za náboženskou společnost neoznačuje, na základě mnoha indicií dnes již můžeme říci, že český Svaz Jóga v denním životě za náboženskou společnost považovat můžeme.⁵⁹ A není ani žádným tajemstvím, že žáci indického učitele Paramhansy svámí Mahéšvaránandy jsou při prosazování cvičení podle Systému Jóga v denním životě opravdu velmi aktivní. V této souvislosti bych proto také ráda uvedla, že dochází ke spolupráci nejen v oblasti školství, ale například i v oblasti zdravotnictví. Konkrétně tak můžeme zmínit projekt s názvem Jóga pro zdraví a úzkou spoluprací se Společností rehabilitační a fyzikální medicíny při České lékařské společnosti Jana Evangelisty Purkyně.

V kontextu toho, co zde v souvislosti se snahou o proniknutí cvičení podle Systému Jóga v denním životě do českých škol bylo dosud prezentováno, můžeme vyjádřit oprávněnou obavu o náboženskou neutralitu tohoto modelu. Jedním z hlavních důvodů k tomuto závěru je v první řadě přílišné zaměření se na osobu svého vůdce a autora Systému, jímž je již zmiňovaný Paramhans svámí Mahéšvaránanda. Dalším a neméně důležitým důvodem je pak to, že v souladu s kritériem náboženské neutrality by se na přípravě programu cvičení jógy v českých školách měli podílet i zástupci ostatních jógových škol a směrů, včetně profesních organizací, jako je například také již zmiňované Sdružení učitelů jógy. A to se v tomto případě nestalo.

⁵⁸ JANDUS, Jan a Miroslav ROTREKL. Jóga v naší zemi. (<http://www.dingir.cz/archiv/Dingir402.pdf>)

⁵⁹ Srov. VOJTÍŠEK, Zdeněk. CHYTRÁCTVÍ S JÓGOU. (<http://www.dingir.cz/archiv/Dingir402.pdf>)

3. Vzdělávací projekty v zahraničí

Výuka náboženství a etické výchovy, waldorfské školy i cvičení jógy podle Systému Jóga v denním životě z pohledu škol, školských zařízení, pedagogů i veřejnosti v zahraničí není z hlediska této práce stěžejním tématem. Jsem ale přesvědčena, že právě jejich pohled na tyto vzdělávací projekty může být pro nás v mnohém inspirující.

Protože nám jsou z historického i kulturního hlediska nejbližší naši sousedé, podíváme se, jak jsou vyučovány vzdělávací předměty náboženská výchova a etická výchova v Německu a na Slovensku. Zjistíme, jak probíhá vyučování v německých waldorfských školách a na závěr si představíme projekt R.A.S.T., který na Slovensku otevřel diskuzi o vhodnosti cvičení jógy ve školách.

3.1. Náboženská a etická výchova

Koncept náboženské výchovy jako vyučovacího předmětu povinného pro členy církví a náboženských společností se v dnešní době uplatňuje například ve Spolkové republice Německo. V tomto smyslu mají žáci povinnost navštěvovat výuku té církve, jejímiž jsou členy. V německé společnosti se asi třetina obyvatel hlásí k protestantské církvi a zhruba stejný počet k církvi katolické. Ve většině spolkových zemí je proto náboženství vyučováno právě v kontextu těchto dvou církví.

Stejně jako v České republice tak i v Německu je ústavou zaručena svoboda náboženského vyznání a víry. Ze strany státu je povinností umožnit výuku náboženství ve veřejných školách, přičemž jednotlivé církve a náboženské společnosti určují jak učební plán, tak i obsah předmětu. Předmět náboženská výchova v základním stupni vzdělávání je povinným nebo povinně volitelným vyučovacím předmětem téměř ve všech spolkových zemích a má zpravidla nekonfesní charakter.

Zhruba od druhé poloviny 20. století je v Evropě dobře patrný nárůst plurality v oblasti náboženského vyznání i konfesní neutrality, přičemž myšlenka nábožensky neutrálního vyučování v německých školách se začala objevovat již koncem 19. století. Například

Bavorsko jako jedna z prvních spolkových zemí začalo uvažovat nad možností zařazení výuky ve smyslu zásad mravního chování, přičemž hlavním cílem takto pojaté výuky v dané době bylo podchytit žáky odhlášené z hodin náboženské výchovy a poskytnout i jim vzdělání v oblasti náboženství a etiky. První spolkovou zemí, která tuto myšlenku zrealizovala a počátkem 50. let 20. století zavedla náhradní vyučovací předmět s názvem nauka o náboženství, bylo Hesensko. V průběhu následujících let i ostatní spolkové země postupně do svých vzdělávacích soustav zařazovaly vyučovací předměty s etickým obsahem. V Bavorsku se poprvé zavedlo vyučování etiky ve veřejných školách, od 5. ročníku, v roce 1972 právě jako reakce na stoupající počet žáků odhlašovaných z hodin náboženské výchovy. Vyučováním předmětů s etickou tematikou tak docházelo k určité kompenzaci k výuce náboženské výchovy a tato situace platí v určitém smyslu i dnes.

Ve všech šestnácti německých spolkových zemích se v současné době vyučuje předmět s etickým obsahem, byť v různých pojetích. Ani název předmětu není jednotný. Proto se tak můžeme například v Bavorsku, Bádensku-Württembersku nebo Hamburku setkat s vyučovacím předmětem Etika a v Brémách s předmětem Filozofie. Spolková země Meklenbursko-Přední Pomořansko vyučuje předměty Filozofování s dětmi nebo Filozofii a v Severním Sasku zase usedají žáci do lavic ve vyučovacím předmětu s názvem Hodnoty a normy.⁶⁰ Vyučovací předmět etika je považován za náhradní vyučovací předmět k náboženské výchově, případně je předmětem povinně volitelným. Etika jako povinně volitelný předmět je vyučována převážně ve spolkových zemích Sasko, Sasko-Anhaltsko nebo Durynsko a jako náhradní předmět se vyučuje například v Bavorsku nebo Bádensku-Württembersku. V praxi to znamená, že žáci, kteří se neúčastní náboženské výchovy, navštěvují výše uvedené předměty obsahující etický rámec. Zde je důležité zmínit, že pokud škola nemá ve svém učebním plánu výuku náboženství, zpravidla ani neposkytuje vzdělání v oblasti etické výchovy.

Vyučovací předmět etika se obsahově zaměřuje hlavně na morální stránku lidského jednání a nachází oporu jak ve filozofii, psychologii a sociologii, tak například i v religionistice. Již jsme zmínili rozdílné názvy i obsahy tohoto vyučovacího předmětu v jednotlivých spolkových zemích. V bavorských školách se tak například více zaměřují na společenské vědy a v Sasku-Anhaltsku zase vyučují filozofickou etiku. Ve filozofii a filozofování s dětmi vyučované ve spolkových zemích Šlesvicko-Holštýnsko a Meklenbursko-Přední

⁶⁰ Srov. KALISKÝ, Ján. Premeny etickej výchovy základných škôl Nemecka. In: *Premeny etickej výchovy v európskom kontexte*. s. 59.

Pomořansko vychází při výuce z konceptu amerického filozofa Matthewa Lipmana „Philosophy for Children“. Záměrem takto pojatého předmětu je pomoc dětem zorientovat se v otázce chápání současného světa.⁶¹ A ve spolkové zemi Severní Porýní-Vestfálsko si studenti ve vyučovacím předmětu praktická filozofie pokládají otázky týkající se jak morálního chování tak například i hospodářství či záležitostí státu.

Náboženská a etická výchova na Slovensku je založena na principu alternativní výuky. V obou případech jako povinně výběrových předmětů v základních, středních a vyšších odborných školách. Předmět etická výchova je na Slovensku od školního roku 1993/1994 povinně volitelným předmětem na druhém stupni základních škol. Od roku 2004 pak dochází k zavedení tohoto předmětu na první stupeň základních škol, přičemž i zde dochází k alternaci s vyučovacím předmětem náboženská výchova.

K výuce náboženské výchovy jsou, stejně jako v České republice, oprávněny církve a náboženské společnosti, které jsou registrovány státem. Povinností školy je umožnit státem registrovaným církvím nebo náboženským společnostem, které projeví zájem, podat studentům a jejich rodičům nabídku a informace k realizaci výuky náboženství. Tyto církve a náboženské společnosti taktéž vypracují učební plány náboženské výchovy a to buď jednotlivě nebo po dohodě dvou či více církevních společností. Do hodin náboženské výchovy nebo etické výchovy se pak přihlašují žáci bez rozdílu jejich náboženské příslušnosti anebo žáci, kteří jsou bez vyznání. Na začátku každého školního roku, rodiče nebo zákonní zástupci žáka do dovršení 15 let jeho věku, přihlašují daného studenta k náboženské nebo etické výchově ve školách zřizovaných státem, kraji nebo obcemi a to v rozsahu nejméně jedné vyučovací hodiny týdně.

V posledních letech na Slovensku docházelo k pokusům o vytvoření učebních plánů katolické náboženské výchovy, které by plně vyhovovaly jak daným skupinám žáků, tak se i svým obsahem přiblížily výuce náboženství v ostatních evropských zemích.⁶² V současné době je hlavní důraz při výuce kladen především na duchovní a mravní rozvíjení a kultivaci osobností jednotlivých studentů.

V současnosti se předmět etická výchova vyučuje, stejně jako v České republice, podle vzoru španělského psychologa R. Roche Olivara a jejím hlavním cílem je výchova

⁶¹ Srov. KALISKÝ, Ján. *Etická výchova v nemecky hovoriacich krajinách.*, s. 35.

⁶² Srov. TOMÁNEK, Pavol. NÁBOŽENSKÁ VÝCHOVA NA ZŠ V SR, ČR A RAKÚSKEJ REPUBLIKE V KOMPARATÍVNEJ RELÁCIÍ.

k prosociálnosti. Autorům koncepce etické výchovy v podmínkách slovenských škol šlo primárně o spojení psychologicky pojímané výchovy k prosociálnosti s prvky výchovy k morálním principům, normám a etickým hodnotám. Obsahem předmětu je tak stejně jako u nás deset tematických okruhů rozšířených navíc o dalších pět aplikačních témat. Prvních deset témat přitom tvoří vlastní výchovný program: ⁶³

1. Důstojnost lidské osoby; úcta k sobě sama.
2. Postoje a způsobilost mezilidských vztahů.
3. Pozitivní hodnocení chování druhých.
4. Kreativita a iniciativa.
5. Komunikace. Vyjádření vlastních citů.
6. Mezilidská a sociální empatie.
7. Asertivita. Řešení agresivity a soutěživosti. Sebeovládání. Konflikty s druhými.
8. Reálné a ukázkové prosociální modely
9. Prosociální chování (pomoc, dar, dělení se, spolupráce, přátelství, zodpovědnost a starost o druhé).
10. Společenská prosociálnost (solidarita, sociální problémy, sociální kritika, občanská neposlušnost, nenásilí).

Další zmiňovaná témata se týkají rodičů a pedagogů ve školách:

11. Přijetí žáka takového jaký je; vyjádření sympatií
12. Atribuce prosociálního chování
13. Pomoci dítěti uvědomit si případné negativní následky jeho jednání, bez výčitek a odsouzení
14. Pobízet dítě k prosociálnímu chování
15. Podporovat jeho prosociálního chování

Vidíme, že v mnohém jsou tato témata shodná s českým pojetím předmětu etická výchova. A stejně jako v České republice i na Slovensku se kromě pozitivních ohlasů ozývají i kritické názory v souvislosti s výukou etické výchovy ve školách. Jeden z nich tak například poukazuje na přílišné zaměření se právě na otázku prosociálnosti a opomíjení širšího rámce etiky jako takové. ⁶⁴ Je možné s tímto názorem nesouhlasit, když například již

⁶³ Srov. ROCHE OLIVAR, Roberto. *ETICKÁ VÝCHOVA*., s. 7.

⁶⁴ Srov. KORIM, Vojtech. *Premeny etickej výchovy v európskom kontexte.*, s. 50.

v úvodu ke knize Etická výchova⁶⁵ se můžeme dočíst, že „etika je širší pojem ako prosociálne správanie“?⁶⁶

3.2. Waldorfská škola

První waldorfská škola byla otevřena ve Stuttgartu v září roku 1919 z popudu majitele továrny Waldorf – Astoria, který chtěl v duchu Steinerových myšlenek umožnit vzdělání dětem svých zaměstnanců. V prvním roce svého vzniku zde vyučovalo osm pedagogů a studovalo sto sedmdesát pět žáků. Během následujících sedmi let se tato čísla mnohonásobně zvýšila. Podle dostupných pramenů se jednalo celkem o šedesát pedagogů a více jak jeden tisíc žáků.⁶⁷ Postupně začaly vznikat i další školy inspirované učením Rudolfa Steinera a to nejen v Německu, ale i například ve Velké Británii, Švýcarsku, Norsku nebo roku 1928 v New Yorku. Období druhé světové války znamenalo pro waldorfské školy přerušení jejich činnosti, ale brzy po válce byly opět obnovovány. V současné době je celosvětově evidováno jeden tisíc dvacet pět waldorfských škol, z toho dvě stě třicet dva na území Německé spolkové republiky.⁶⁸ Obecně lze waldorfské školy charakterizovat jako školy svobodné, jednotné, koedukované a ve většině případů nestátní.

Waldorfská škola v německém prostředí zahrnuje dvanáct ročníků, přičemž třídy od prvního do osmého ročníku jsou zpravidla označovány jako nižší stupeň a třídy od deváté do dvanácté jako stupeň vyšší. Koncepce výuky waldorfských škol předpokládá, že dítě zahájí vzdělávání od prvního ročníku, byť ve výjimečných případech přijetí (přestup) do vyššího stupně je možné. Je stanovena i oboustranná zkušební doba, která je v případě žáků prvního ročníku tříměsíční. Již od prvního ročníku jsou žáci vyučováni téměř všem předmětům svým třídním učitelem, s výjimkou odborných předmětů, například cizích jazyků. Až od devátého ročníku je výuka jednotlivých předmětů plně realizována

⁶⁵ Kniha Roberta Roche Olivara „Etická výchova“ je Ministerstvem školství, mládeže a sportu Slovenské republiky doporučována jako učební texty k výuce etické výchovy na základních a středních školách.

⁶⁶ ROCHE OLIVAR, Roberto. *ETICKÁ VÝCHOVA*, s. 10.

⁶⁷ Srov. POL, Milan. *Waldorfské školy: izolovaná alternativa, nebo zajímavý podnět pro jiné školy?*, s. 6

⁶⁸ [Http://www.freunde-waldorf.de/en/waldorf-worldwide/waldorf-education/waldorf-world-list.html](http://www.freunde-waldorf.de/en/waldorf-worldwide/waldorf-education/waldorf-world-list.html).

odbornými učiteli. I nadále je ale každá třída vedena jedním učitelem, který tak přebírá organizační povinnosti dosavadního třídního učitele. Výuka je rozdělena do hlavního a vedlejšího vyučování, přičemž hlavní vyučování trvající obvykle devadesát minut je specifické svou didaktickou formou a tou je epochální vyučování. Předměty, které jsou vyučovány formou epoch jsou například mateřský jazyk, matematika, zeměpis nebo chemie, přičemž matematika a mateřský jazyk je zároveň vyučován i v režimu odborného nebo vedlejšího vyučování, které trvá čtyřicet pět minut.

Náboženská výchova se stejně jako v České republice řídí legislativními ustanoveními státu a je realizována pověřenými náboženskými společnostmi. Rodiče a zákonní zástupci mohou na základě svého rozhodnutí dítě z hodin náboženské výchovy odhlásit. V souladu s myšlenkou waldorfské pedagogiky o všeobecném náboženském vzdělání je ale do učebního plánu waldorfských škol zařazován i vyučovací program s názvem svobodné křesťanské vyučování. Primárně je tento předmět určen studentům, kteří nejsou členy žádné církve ani náboženské společnosti a zaměřuje se ve svém obsahu převážně na znalost a přehled o vývoji křesťanské tradice a také na etiku ve smyslu svědomí a vlastní zodpovědnosti.

Narazili jsme zde na učení Rudolfa Steinera jako zakladatele waldorfských škol. Tento rakouský filozof a pedagog představil začátkem dvacátého století své filozoficko-pedagogické názory na výchovu člověka jako ucelenou koncepci zvanou antroposofie a byť se jako vzdělávací předmět přímo do vyučování ve waldorfských školách nezařazuje, je základním stavebním kamenem waldorfské pedagogiky. Antroposofie se sice o Bohu nevyjadřuje přímo, ale určitou duchovní podstatu přiznává. Již z jejího názvu můžeme poznat, že hlavní náplní této koncepce bude moudrost, konkrétně moudrost o člověku. Specifikem waldorfské pedagogiky je pak rozdělení života člověka do vývojových stádií, přičemž jedno stadium trvá přibližně sedm let a pro vývoj dětí a mládeže jsou nejdůležitější první tři vývojové fáze. První stadium vývoje se vyznačuje hlavně tím, že dítě se učí převážně nápodobou a proto by se mu mělo dostávat správného vzoru. Druhé stadium vývoje začíná kolem sedmého roku dítěte, kdy je již připravené na zahájení školní docházky. Třetím důležitým stádiem vývoje dítěte je dosažení věku kolem čtrnácti let, kdy dochází ke změnám v souvislosti s nástupem puberty.

Závěrem bych ráda uvedla, že v západních zemích se o náboženském charakteru waldorfských škol příliš nepochybuje a proto jsou také ve většině případů zřizovány jako školy soukromé.⁶⁹

3.3. Systém Jóga v denním životě

Stejně jako v České republice i na Slovensku se společnost Jóga v denním životě snažila realizovat svou činnost ve školách a školních zařízeních. Společnost, která vznikla v roce 1991 jako občanské sdružení je také součástí mezinárodní organizace Yoga in Daily Life se sídlem ve Vídni a jako vzdělávací zařízení pro cvičitele jógy byla akreditována Ministerstvem školství Slovenské republiky. V roce 1999 předložila tato společnost Ministerstvu školství projekt s názvem R.A.S.T., jehož obsahem jsou jógová cvičení pro žáky všech stupňů a typů škol (v rámci povinného předmětu tělesná výchova) a také příprava pedagogických pracovníků jako cvičitelů jógy. Ministerstvo školství Slovenské republiky tento projekt schválilo v lednu 2000 a ještě v průběhu téhož roku došlo Metodickým centrem města Bratislava k vypracování dalšího projektu, který se primárně zaměřoval na vzdělávání pedagogů v této oblasti. Ministerstvo školství Slovenské republiky pak s účinností od ledna 2001 vzdělávání učitelů podle uvedeného projektu taktéž schválilo.

Projekt R.A.S.T. obsahující ve svém názvu slova rozvoj, asertivita, spolupráce a tolerance je jak jsem uvedla výše projektem, který vypracovali a předložili Ministerstvu školství Slovenské republiky cvičitelé jógy ze společnosti Jóga v denním životě v Bratislavě. Pokud se blíže podíváme na strukturu jedné cvičební lekce trvající zpravidla devadesát minut, nalezneme zde kromě fyzických cviků také dechová cvičení, relaxaci a v neposlední řadě část meditační. Při meditacích se opakuje mantra ÓM, která představuje zvukovou podobu božstva a je symbolem vesmíru, jedná se o nejvyšší kosmický zvuk a o jeho prvotní vibraci. Systém cvičení tak, jak jej prezentuje Společnost Jóga v denním životě v sobě zahrnuje nejen cvičení fyzické, ale nedílnou součástí je právě část relaxační

⁶⁹ Srov. HEŘT, Jiří. Antroposofie a waldorfské školství.
<http://www.sysifos.cz/index.php?id=vypis&sec=1165077007>

a meditační.⁷⁰ Otázka, zda může docházet k systematickému ovlivňování člověka z hlediska jeho hodnotového žebříčku anebo ke změně jeho osobnosti se tak přímo nabízí. A namísto je i obava, jak budou tímto cvičebním systémem ovlivněni právě děti. Tyto, ale i další argumenty vedly „odpůrce“ zmíněného projektu k otevřenému vyjádření nesouhlasu se zaváděním jógy do slovenských škol.

Vraťme se ale nyní na začátek do doby, kdy se tento projekt na Ministerstvu školství Slovenské republiky schvaloval. Z informací Ministerstva se dozvídáme, že předložený projekt prošel řádným schvalovacím řízením a že nemá žádnou návaznost na náboženství ani ideologii. Odpůrci projektu R.A.S.T. v této souvislosti naopak argumentují, že si Ministerstvo nevyžádalo žádné analýzy, které by k tomuto tématu přistupovaly kriticky, případně odmítavě a nedošlo ani k oslovení dalších expertů. Rozvinula se tak veřejná diskuze, přičemž ústředním tématem byla otázka, zda je cvičení podle Systému Jóga v denním životě možné chápat pouze jako soustavu fyzických a relaxačních cvičení, či se již jedná o systém „nábožensko-filozofický“. Jedna z mnoha otázek se pak zaměřila i na to, zda zavedením projektu R.A.S.T. nedochází k porušení náboženské svobody, protože výuka náboženské výchovy na státních školách může být mimo jiné realizována pouze se souhlasem rodičů či zákonných zástupců žáků.⁷¹

Vzhledem k reakcím veřejnosti i mnohých odborníků a taktéž k pochybnostem o náboženské neutralitě byla realizace projektu R.A.S.T. nakonec zastavena.

⁷⁰ Srov. PATRÍ JOGA DO NAŠICH ŠKÔL?. (http://www.integra.fost.sk/clanky/patri_joga.pdf)

⁷¹ Srov. DOJČÁR, Martin. Jóga a kresťanstvo na ceste k dialógu. (http://www.saj.sk/casopis/dojcar_prednaska.html)

Závěr

Otázka náboženské neutrality je v našich školách stále aktuálním tématem, ať již při zavádění nových vzdělávacích projektů nebo při výuce stávajících vyučovacích předmětů. Jak se v historickém kontextu vyvíjel tento pojem a co pro nás znamená dnes, jsem se pokusila nastínit v první části této práce. Vydali jsme se tak na cestu naší historií a podívali se, jak se měnila naše společnost a s ní i naše školství. Průvodcem na této cestě nám byly zákony, nejdříve zákony říšské, později české a zmínili jsme také mezinárodní pakty a úmluvy. Tyto zákony, pakty a úmluvy, byť jsou mnohdy považovány za strohé právní dokumenty, při jejichž čtení se nám klíží oči, nám ale poskytly pevnou oporu a základ pro nastavení kritéria náboženské neutrality. A toto kritérium je pro nás při zavádění nových vzdělávacích projektů do českých škol, ale i pro udržování náboženské neutrality u stávajících vyučovacích předmětů, klíčové.

Určitě se mnou budete souhlasit, že dnešní škola už není taková, jakou si ji pamatujeme z našeho dětství. Školy a školská zařízení totiž odráží stav dané společnosti a proto tak, jak se měnila a stále mění naše společnost, měnilo a mění se i naše školství. Signálem těchto změn mohou být i tak zvané alternativní způsoby výuky či přímo alternativní pedagogické směry jako jsou například waldorfské školy, kterým byl v této práci také věnován prostor. V této souvislosti mnohé z nás možná napadne otázka, jaké jsou příčiny vzniku těchto škol a směrů? Může mít jejich vznik souvislost s rozvojem vědy a lidského poznání? Nebo se jedná o snahu zdokonalovat a měnit již vytvořené? Pravděpodobně se bude jednat o souhrn všech zde uvedených faktorů. Každopádně vznikem alternativních škol je zajišťována dnes tak nezbytná pluralita ve vzdělávání.

Náboženská svoboda a pluralita je pro nás velmi důležitá. V naší postmoderní době máme možnost svobodně vyjadřovat své názory a přesvědčení, stejně tak jako projevovat svou víru a náboženskou příslušnost. Při zavádění a realizaci vzdělávacích projektů v našich školách ale musíme mít na paměti hlavně jejich náboženskou neutralitu a také postupovat v souladu s platnými zákony České republiky. V mé práci jsem se snažila zprostředkovat pohled i na projekt realizovaný společností Jóga v denním životě, kterým je cvičení jógy podle Systému Jóga v denním životě v našich školách. Po prostudování dostupné literatury se ale domnívám, že v tomto případě nebyly všechny podmínky k zachování náboženské neutrality u tohoto modelu dodrženy.

Od roku 2010 se v našich školách objevuje samostatný vzdělávací předmět s názvem etická výchova, jehož úkolem je v ucelené formě zprostředkovat žákům základní etické a morální normy dnešní doby. Ať už se jedná o etiku ve smyslu filozofické disciplíny zabývající se jednáním, postoji a chováním lidí, o teorii mravnosti nebo o zmíněný vzdělávací předmět, stěžejním úkolem etiky je hledání jak nejlépe žít a dělat to, co je správné a dobré nejen pro daného jedince, ale i pro společnost. A že to není vždy snadný úkol je určitě každému z nás jasné. V této souvislosti bych také ráda upozornila na část práce věnované realizaci uvedených vzdělávacích projektů v zahraničí, konkrétně na výuku etiky v Německé spolkové republice. Ve všech spolkových zemích je dnes vyučován předmět s etickým obsahem, byť v různých pojetích a s různými názvy.

V současné době se v našich školách, stejně jako ve většině evropských zemích, opět setkáváme s vyučovacím předmětem náboženská výchova. Možnost vyučovat základům náboženství ve školách je jedním z projevů naší nově nabyté náboženské svobody a je zaručována státem. Vycházejíc z našich historických tradic, nejčastěji u nás dochází k výuce náboženství římskokatolické církve. V České republice ale není výuka náboženství a etické výchovy založena na principu alternativní výuky tak jak to vidíme například na Slovensku nebo v Německu. Obecně lze ale říci, že církve a náboženské společnosti jsou pro nás dnes důležité hlavně proto, že je vnímáme jako nositele určitých tradičních hodnot.

Závěrem bych ráda zmínila a zároveň vyzdvihla úlohu pedagogů ve vzdělávání nové generace a to nejen v souvislosti se zde prezentovanými vzdělávacími projekty. Jak všichni učitelé i rodiče dobře vědí, děti se nejlépe učí nápodobou. Být tak v dnešní době pro žáky vzorem určitě není jediným způsobem jak vzdělávat, ale je způsobem naprosto spolehlivým ...

„Jediným způsobem jak vzdělávat, je být vzorem.“

Albert Schweitzer

Použitá literatura

Knihy:

- * GRECMANOVÁ, Helena a Eva URBANOVSKÁ. *Waldorfská škola*. Vyd. 1. Olomouc: Hanex, 1996, 145 s. ISBN 80-857-8309-6.
- * HALÍK, Tomáš. *Noc zpovědníka: paradoxy malé víry v postoptimistické době*. Vyd. 1. Praha: Lidové noviny, 2005. ISBN 8071067776.
- * HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církví a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011, 264 s. ISBN 978-802-4736-235.
- * HORÁK, Záboj. *Církev a školství: vybrané dokumenty ke studiu českého konfesního práva*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2012, 133 s. Scripta iuridica, no. 12. ISBN 978-808-7146-576.
- * KALISKÝ, Ján. *Etická výchova v nemecky hovoriacich krajinách*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2009. ISBN 978-80-8083-904-8.
- * *K etické výchově*. Editor Zuzana Svobodová. Praha: Karez, 2011, 97 s. ISBN 978-80-905117-0-5.
- * KORIM, Vojtech a kolektiv. *Premeny etickej výchovy v európskom kontexte*. 1. vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2008, 257 s. ISBN 978-80-8083-661-0.
- * KREJČÍ, Milada. *Jóga v praxi pedagoga*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, 1995.
- * KREJČÍ, Milada. *Setkání s jógou: jóga jako prostředek rozvoje zdraví dětí na 1. stupni ZŠ*. 2. vyd. České Budějovice: EM Grafika, 2003, 115 s. ISBN 80-239-2052-9.
- * MAHESHWARANANDA, . *Jóga v denním životě*. Vyd. 1. Brno: Blok, 1990, 280 s. ISBN 80-702-9030-7.
- * MUCHOVÁ, Ludmila. *Úvod do náboženské pedagogiky*. Olomouc: Matice cyrilometodějská s.r.o., 1994.

- * NEŠPOR, Karel. *Jóga pro děti: relaxace, příběhy, cvičení*. 1. vyd. Ilustrace Zdeňka Krejčová. Praha: Velryba, 1998, 85 s. ISBN 80-858-6009-0.
- * POL, Milan. *Waldorfské školy: izolovaná alternativa, nebo zajímavý podnět pro jiné školy?*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1995, 165 s. Věda do kapsy, sv. 9. ISBN 80-210-1097-5.
- * PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 7., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2013, 395 s. ISBN 978-80-262-0403-9.
- * PRŮCHA, Jan. *Alternativní školy a inovace ve vzdělávání*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2004, 141 s. Pedagogická praxe. ISBN 80-717-8977-1.
- * ROCHE OLIVAR, Roberto. *ETICKÁ VÝCHOVA*. Orbis Pictus Istropolitana, 1992. ISBN 80-7158-001-5.
- * SVOBODOVÁ, Monika, Jitka LUNEROVÁ a Radim ŠTĚRBA. *Etická výchova: pro 2. stupeň ZŠ*. 1. vyd. Brno: Edika, 2013, 80 s. ISBN 978-802-6603-849.
- * TRETERA, Jiří Rajmund. *Stát a církve v České republice*. Vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2002, 156 p. Právo (Kostelní Vydří (Czech Republic)). ISBN 80-719-2707-4.
- * VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Netradiční náboženství u nás*. 1. vyd. Praha: Dingir, 1998. ISBN 809025280x.

Články, sborníky a internetové zdroje:

- * BARNES, Henry. To Become a Teacher. *Education as an Art* [online]. [cit. 2014-05-16]. Dostupné z: <http://www.waldorflibrary.org/articles/13-to-become-a-teacher>
- * DOJČÁR, Martin. Jóga a kresťanstvo na ceste k dialógu. In: [online]. [cit. 2014-05-31]. Dostupné z: http://www.saj.sk/casopis/dojcar_prednaska.html
- * DVOŘÁKOVÁ, Kateřina. Antroposofie jako myšlenkový základ pedagogiky Rudolfa Steinera. [online]. [cit. 2014-05-15]. Dostupné z: <http://www.waldorfb.cz/skola/antroposofie-jako-myslenkovy-zaklad-pedagogiky-rudolfa-steinera.html>
- * FÁREK, Martin. Učení svámího Mahéšvaránandy. [online]. [cit. 2014-05-18]. Dostupné z: <http://www.dingir.cz/archiv/Dingir402.pdf>
- * FOJTÍČEK, Martin. Rozvíjet duchovní potencialitu dětí: Waldorfská škola má svou spiritualitu. *DINGIR*. 2000, č. 2.
- * HEŘT, Jiří. Antroposofie a waldorfské školství. In: [online]. [cit. 2014-06-01]. Dostupné z: <http://www.sysifos.cz/index.php?id=vypis&sec=1165077007>
- * [HTTP://WWW.IWALDORF.CZ/SKOLY.PHP?MENU=SKO-VSE](http://www.iwaldorf.cz/skoly.php?MENU=SKO-VSE). [online]. [cit. 2014-05-18].
- * <http://www.waldorfb.cz/skola/casto-kladene-dotazy-k-waldorfske-pedagogice.html>. [online]. [cit. 2014-05-08].
- * [Http://www.freunde-waldorf.de/en/waldorf-worldwide/waldorf-education/waldorf-world-list.html](http://www.freunde-waldorf.de/en/waldorf-worldwide/waldorf-education/waldorf-world-list.html). [online]. [cit. 2014-05-08].
- * JANDUS, Jan a Miroslav ROTREKL. Jóga v naší zemi. [online]. [cit. 2014-05-18]. Dostupné z: <http://www.dingir.cz/archiv/Dingir402.pdf>
- * KREJČÍ, Milada. *JÓGOVÁ A RELAXAČNÍ CVIČENÍ PRO 2.STUPEŇ ŠKOL* [online]. [cit. 2014-05-31]. Dostupné z: http://home.pf.jcu.cz/~esfzdravi/images/joga_2stup_upraveno.pdf

- * LIGUŠ, Ján. *Náboženská výchova a výuka: sborník*. Brno: L. Marek, 2005, 172 s. ISBN 80-862-6359-2.
- * MOTYČKA, Pavel. Etická výchova na českých školách. [online]. [cit. 2014-05-17]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/zprava/eticka-vychova-na-ceskych-skolach--691578>
- * Óm. In: [online]. [cit. 2014-05-31]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Óm>
- * PATRÍ JOGA DO NAŠICH ŠKÔL?. In: [online]. [cit. 2014-05-31]. Dostupné z: http://www.integra.fost.sk/clanky/patri_joga.pdf
- * SOKOL, Jan. Etická výchova a svobodná společnost. [online]. [cit. 2014-05-17]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/konference-eticka-vychova-duben-2010>
- * ŠTAMPACH, Ivan O. Jóga, příprah k absolutnu. [online]. [cit. 2014-05-18]. Dostupné z: <http://www.sekty.cz/www/stranky/studie/Joga.pdf>
- * TOMÁNEK, Pavol. NÁBOŽENSTVO A NÁBOŽENSKÁ VÝCHOVA V EURÓPSKEJ ÚNII. *PEDAGOGIKA*. 2007, LVII.
- * TOMÁNEK, Pavol. NÁBOŽENSKÁ VÝCHOVA NA ZŠ V SR, ČR A RAKÚSKEJ REPUBLIKE V KOMPARATÍVNEJ RELÁCII. *PEDAGOGICKÉ ROZHLEDY*. 2010, 1/2010.
- * VOJTÍŠEK, Zdeněk. Kam zařadit jógu. [online]. [cit. 2014-05-20]. Dostupné z: <http://www.dingir.cz/archiv/Dingir402.pdf>
- * VOJTÍŠEK, Zdeněk. CHYTRÁCTVÍ S JÓGOU: Náborové hrátky mezi tělesným cvičením a náboženstvím. [online]. [cit. 2014-05-31]. Dostupné z: <http://www.dingir.cz/archiv/Dingir402.pdf>
- * Výroční zpráva Církve římskokatolické za rok 2012. [online]. Dne 23.prosince 2013 [cit. 2014-05-17]. Dostupné z: <http://www.cirkev.cz/cirkev-v-cr/ceska-biskupska-konference/vyrocní-zpravy/>
- * *Vztah církví a státu: sborník textů*. Vyd. 1. Editor Marek Loužek. Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2004, 154 s. Sborník textů, 31/2004. ISBN 80-865-4731-0.

Žádám, aby citace byly uváděny způsobem užívaným ve vědeckých pracích a aby se vypůjčovatelé řádně zapsali do níže uvedeného seznamu.

.....

[illegible]